

Tartu Ülikool
Sotsiaalteadusond
Ajakirjandus ja kommunikatsiooni osakond

**RISKI JA PROGRESSI KUJUTAMINE
AVALIKUS KOMMUNIKATSIOONIS
E-VALIMISTE NÄITEL**

Bakalaureusetöö (4 AP)

Eneli Mikko
Juhendaja: Külli-Riin Tigasson, MA

Tallinn
2006

Sisukord

Sissejuhatus	2
 1. Teoreetilised lähtekohad	
1.1. Riskiühiskonna teooria	4
1.2. Eesti e-areng ..	6
1.3. E-valimised Eestis ja välismaal	8
1.5. E-valimiste võimalused ja ohud	10
 2. Uurimisülesanne	15
 3. Metoodika	
3.1. Diskursusanalüüs	16
3.2. Analüüsi skeem	18
3.3. Valimi moodustamise põhimõte	19
 4. Diskursusanalüüsi tulemused	
4.1. Progressi diskursus	22
4.1.1. Innovaatilisuse aladiskursus	23
4.1.2. Tehnoloogilise turvalisuse aladiskursus	25
4.1.3. Demokraatia arengu aladiskursus	30
4.1.4. Progressi diskursuse kokkuvõte	34
4.2. Riski diskursus	36
4.2.1. Innovatsiooni kriitika aladiskursus	37
4.2.2. Tehnoloogiliste riskide aladiskursus	40
4.2.3. Demokraatia ohu aladiskursus	43
4.2.4. Riski diskursuse kokkuvõte	47
 5. Järeldused ja diskussioon	51
 6. Kokkuvõte	56
 7. Summary	58
 8. Kasutatud kirjandus	60
 Lisad	62

Sissejuhatus

Eesti on muutunud e-stoniaks, miks mitte nüüd ka e-valimised!
(Hannes Gamillscheg, Frankfurter Rundschau, 15.10.2005)

Teaduse ja tehnoloogia areng kätkeb endas nii uusi võimalusi kui ka uusi riske. Saksa sotsioloog Ulrich Beck, kes 1986. aastal võttis esmakordselt kasutusele mõiste *riskiühiskond*, on rõhutanud kui oluline on innovatsioonide rakendamise eel toimuv kriitiline avalik arutelu, kus vaieldakse selgeks uuendustega kaasnevad positiivsed ja negatiivsed küljed.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida riski ja progressi kujutamist avalikus kommunikatsioonis Eesti e-valimiste näitel.

Eesti oli esimene riik, kus rakendati üleriigilistel valimistel 2005. aastal elektroonilise hääletamise võimalust. Erinevalt senikehtinud valimissüsteemist, said valijad oma otsuse edastada interneti teel, minemata valimisjaoskonda. E-valimiste rakendamisele eelnes arutelude, diskussioonide periood, mis kätkes endas aktiivset debati nii parlamendis kui meedias. Debatis joonistusid välja osapooled, millest üks pidas interneti baasil toimiva süsteemi rakendust liialt riskantseks, ning teine, mis nägi e-valimisi progressina, Eestit edasiviiva jõuna.

Käesolev töö uurib diskursuseanalüüsi abil, kui kriitilis-ratsionaalne ja konstruktiivne oli arutelu; kuivõrd suutsid kaks diskursust teineteisele läheneda, leida *ühist keelt* ja mõlemaid osapooli rahuldavaid lahendusi; kas ja kuidas osapooled argumenteerisid oma vaateid ning kas debati tulemusel muutus ka sotsiaalses praktikas midagi. Selleks uurib töö e-valimistele eelnenud debatti kolmel avaliku kommunikatsiooni väljal: parlamendis, meedias ja internetikommentaaries.

Esimene peatükk raamistab käesolevat tööd teoreetilise taustmaterjaliga. Peamiselt viidatakse saksa sotsiaalteadlase Ulrich Becki *riskiühiskonna* teooriale, mille kohaselt on kaasaegsed arenenud ühiskonnad üleminekul modernsuse teatud etappi, mida Beck nimetabki riskiühiskonnaks. Riskiühiskond erineb oma olemuselt industriaalühiskonnast, sest riskid ei ole enam millegi välise poolt põhjustatud, vaid toodetud inimühiskonna, tsivilisatsiooni enda poolt. Kui industriaalajastul peeti tehnilist progressi ka sotsiaalseks progressiks, siis

riskiühiskonnas kaasnevad progressiga uued ja laiaulatuslikumad riskid. Üha kasvavate riskide taustal vajab ka senine poliitiline süsteem muutusi. Becki hinnangul toob moderniseerumine kaasa poliitika mänguruumi ahenemise ning uute sekkumisvormide esilekerkimise. Seega peab Becki oluliseks lisaks teadlastele, bioloogidele ja muudele spetsialistidele, kes progressiusku edasi kannavad ja üha enam poliitikat mõjutavad, vastukaaluks suurendama kodanike initsiatiivi ja kaasaráákimist riskide teemal.

Esimene peatükk annab ülevaate ka Eesti infotehnoloogia arengust, statistikast ning e-teenuste kasutatavusest. Töös antakse ülevaade e-valimiste taustast ning konkreetsemalt elektroonilise hääletuse teoreetilistest võimalustest ja ohtudest

Metoodika peatükk keskendub diskursusanalüüsi tutvustusele ning antud töö puhul kasutatava diskursusanalüüsi skeemile. Diskursusanalüüsis tuginetakse van Dijki ja Fairclough käsitlustele. Tekstianalüüs keskendub e-valimistega seotud riigikogu debattide ning päevalehtedes ilmunud arvamusede uurimisele, samuti on vaatluse all arvamused-kommentaariid.

Diskursusanalüüsi tulemused on esitatud aladiskursuste kaupa ning peatüki lõpus on võrdlev tulemuste kokkuvõte. Bakalaureuse töö lõpposas on järelduste ja diskusiooni osa, kus töö autor toob välja soovitused edasiste teemaga seotud uurimusede läbiviimiseks.

E-valimiste temaatikat ei ole autorile teadaolevalt Eestis teadustöodes kuigi palju uuritud: 2002. aastal on TÜ õigusteaduskonna tudeng Tauno Novek kaitsnud töö *Elektroonilised valimised*; 2005. aastal uuris Mari-Liis Jakobson seminaritöös *E-valimised avaliku arutelu objektina* e-valimiste argumentatsioonianalüüsi ning Kristjan Vassili bakalaureusetöö e-valimiste praktikatest.

Riskiühiskonna teooriat kasutatakse teadustöodes sagedasti, näiteks avaldasid Külliki Korts ja Tiiu Hallap 2004. aastal teadusajakirjas *Trames* uurimused Eesti geenivaramu projektist.

Tänan kõiki kaasamõtlejaid, sh juhendajat Külli-Riin Tigassoni ning enda perekonda.

1. Töö teoreetilised lähtekohad

1.1. Riskiühiskonna teooria

Riskiühiskonna teooria alusepanija oli saksa sotsiaalteadlane Ulrich Beck, kes käsitleb 1986. aastal ilmunud *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne* industriaalühiskonna moderniseerumisega kaasnevaid ühiskonnamuutusi. Becki teooria kohaselt on arenenud lääne ühiskonnad üleminekul modernsuse esimesest etapist – industriaalühiskonnast - n.ö modernsuse teise etappi, milleks on riskiühiskond.

Kui industriaalühiskonnas või nappusühiskonnas oli peamine küsimus rikkuste ümberjaotamine, siis riskiühiskonna *paradigma* keerleb eelkõige riski ja turvalisuse temaatika ümber. Becki (2005[1986]: 50) järgi asendub kitsikuse kõrvaldamine riskide kõrvaldamisega. Moderniseerumise refleksiivsuses hakkavad mõranema enne toimivad süsteemid: muutuvad *klasside, traditsioonide, demokraatia* kontseptsioonid ning üha enam mängivad rolli riskid, nende sõnastamine, teadvustamine ja tagajärjed.

Beck ei väida, et riskid on midagi uut, mida enne pole eksisteerinud. Endises modernsuses olid aga riskid marginaalsed ning inimesed tajusid neid marginaalsetena. Eelnevalt valitses konsensus, et riske saab ära hoida; riskiühiskonnale on aga iseloomulik riskide laiaulatuslikkus ning Becki teooria kohaselt (2005[1986]: 236) on tänane ühiskond riskidega ümberkäimisel vastamisi iseendaga. Antud lähenemist kinnitavad ka viimase aja suured looduskatastroofid ja ülemaailmse levikuga haigused, mille põhjustajatena nähakse inimest ennast.

Beck tõdebki, et riskiühiskond toob kaasa nõ *eksistentsiaalse ebakindluse*. Inimene peab kogu aeg ise otsuseid riskide suhtes tegema. Risk aga ei ole enam objektiivne omadus, mida saab silmaga näha, ise vahetult tajuda. Risk on konstruktsioon, tegemist on pigem tajutavuse kui objektiivsusega. Seega on kommunikatsiooni aspekt riskide juures oluline: tajutud riskidest võib saada teadmine. Keegi peab riski sõnastama ning omama ka vastutust tagajärgede eest. Siinkohal tekib küsimus, kes defineerib riski? Kes ütleb, millise piirini on risk aktsepteeritav? Teaduse ja tehnoloogia areng loob üha enam situatsioone, kus tuleb kaaluda riski olemasolu ning hinnata seda. Giddens (1999:3) mainib, et riskiühiskonnas elame kui kõrgtehnoloogia piiril, kus keegi täielikult ei mõista tagajärgi.

Tänapäeval saab inimene meedia vahendusel riskidest palju kuulda: informatsioon pärineb teadlastelt, poliitikutelt, riske võimalustena esitavalt äri sektorilt (Van Loon 2002). Seega on oluline riskide defineerimine, arutelu nende ümber, kuna *riske saab teadmistes muuta, vähendada ja suurendada, dramatiseerida või süütuna näidata* (Beck 2005[1986]: 24).

Kuidas on võimalik sellises ühiskonnas siis elada? Briti sotsioloog Anthony Giddensi järgi on keskseks usaldus. Et inimesed saaksid sätestada omale moraalse suunise (*guideline*) tagasi kindlustunde juurde, tuleks toetuda enam ekspertsüsteemidele, mis baseeruvad teaduslikul teadmisel (Van Loon 2002: 27). Näitena toob Giddens lennukiga lendamise - tavakodanikuna me ei tea, kuidas see süsteem töötab, aga meil on teatud usaldus selle vastu praktika toel. Me oleme kõik abstraktsete süsteemidega seotud ja seeläbi teame juba teatuid riske. Samas liigne ekspertsüsteemide usaldamine, võib kaasa tuua jälle omakorda riskid.

On vankuma löönud arusaam, et tehniline progress toob kaasa sotsiaalse progressi. Becki (2005 [1986]: 237) iseloomustab progressi kui religiooni, kus enam küsimusi ei esitata, sest progressi-sildi all on eesmärgid ja veel tundmatud tagajärjed juba ette heaks kiidetud. Beck aga tõdeb, et kui ei sekkuta sellesse protsessi ja tehnoloogilise innovatsioonile antakse vaba voli, ähmastuvad ka poliitika piirid. See omakorda annab tõuke uute poliitilistele osalusvormidele: kodanikuinitsiatiiv ja ühiskondlikud liikumised (Beck 2005 [1986]: 239). Becki meelest on progressiusus otsustusvõim koondunud liialt ekspertide kätte ning et seda vältida, tulebki kaasata kodanikke aruteludesse ning muuta tehnoloogilised arengusuunad ja tulemused arutelude objektiks.

Arenenud riikides on üha enam saanud kõneaineks teaduslike eksperimentide ja uuendustega seotud riskid. Riskiühiskonna debatiteemad on seotud näiteks geenitehnoloogia, reaktoritehnoloogia, energeetika, GMO-dega. Antud töö püüab ühtlasi leida vastuse, kuidas Eestis (e-valimiste debati raames) riskidest ja progressist räägitakse, milliseid argumente oluliseks peetakse; kuidas keeleliste vahenditega progressiusku juurutati või vastupidiselt ümberlükati; kuidas väljendus Eesti ühiskonnas riskimõtlemine.

Viimaste aastat tehnoloogiline areng on pakkunud inimestele palju uusi lahendusi. Poliitilised otsused on Eestis samuti soosinud tehnoloogilist progressi. Kas aga riskidest on veel liialt vähe räägitud? Kui 1980-ndate aastate lõpus räägiti Eestis palju nii loodusriskidest kui sotsiaalsetest riskidest, siis töö autori hinnangul on Eestis taasiseseisvumise perioodil olnud

riskidealaseid debatte vähe. Tendents on aga sennapoole, et üha enam hakatakse avalikus kommunikatsioonis diskuteerima erinevate riskide üle. Võib märkida, et oleme teatavas üleminekufaasis Becki kirjeldatud riskiühiskonda, kus riskitundlik meediaavalikkus hakkab üha enam kaasa rääkima.

Seni on riskidest räägitud peamiselt tervishoiuga seotult (AIDSi levik, linnugriip jms), vähem on rõhku pandud loodus-, tehnoloogiariskidele. Kodanikepoolse initsiatiivi näitena võib viimase aja sündmustest tuua Saue kiiritustehase juhtumi, kus kodanike algatusel korraldati allkirjade kogumine *Ei kiiritustehasele Saue vallas*..

Kindlasti on debattide kvaliteet ning konstruktiivsus madalam kui teoreetiline raamistik seda riskiühiskonna puhul eeldab. Osalt vaatleb antud töö just e-valimiste debati näitel argumentatsiooni ja diskussiooni kvaliteeti.

Nagu Beck (2005[1986]:49) ütleb ei ole riskid vaid riskid, vaid ka turuvõimalused, seega on Eesti ühiskonnas pigem valitsenud edumeelsuse ja progressi vaim, kus riskide analüüsimine ja nende teavitamine on jäänud tahaplaanile.

Järgnev peatükk annabki ülevaate Eesti tehnoloogia arengust, mis on seni kulgenud ülesmäge, kuid mille riskid võivad olla veel sõnastamata.

1.2. Eesti e-areng

Eesti viimaste aastate kiire ja järjepideva e-arengu nimel on töötanud nii poliitikud, ärimedid kui infotehnoloogid. Riigi e-edu on saanud tunnustust välisriikidelt ning seda on kasutatud ka osana rahvusvahelisest mainekujundusest.

1990-aastate algusest on nii arenenud kui arenevates riikides aset leidnud infotehnoloogia alane plahvatuslik areng. See on omakorda andnud osadele riikidele võimaluse kõrgemaks majanduskasvuks, enamikus riikides on üritatud oluliselt reorganiseerida avaliku sektori korraldust ning üksikisikud on tunnetanud uute tehnoloogiate kasutuselevõttust johtuvat elukvaliteedi tõusu.(Kalkun & Kalvet 2002:18).

Eestis on olnud infotehnoloogia arendamine prioriteediks kogu taasiseseisvumise perioodi. 1998. aastal võeti vastu infopoliitika aluspõhimõtted, millest lähtudes hakati igal järgneval

aastal riigi infoühiskonna eesmärged sõnastama. Aluspõhimõtete heakskiitmisel Riigikogus pööras tollane teede- ja sideminister Raivo Vare tähelepanu Eesti infopoliitika arengu tähtsusele: *Ei ole kahtlust, et infopoliitika on Eesti jaoks üks tähtsamaid asju. Kajastab ta ju riigi tähelepanu alla jäävaid valdkondi selle uue ühiskonnatüübi kujunemisel ja ka neid mehhanisme, mis selleni viivad, kaasa arvatud regulatsioonimehhanisme* (Riigikogu stenogramm 13.05.98).

Poliitikud seadsid sihiks, et riik hakkaks üha enam pakkuma kodanikele teenuseid elektroonsete kanalite kaudu, lihtsustades sellega asjaajamist ja vähendades ajakulu: *Riigi infopoliitika olemasolu dokumendi kujul annab Euroopale ja kogu maailmale märku, et Eesti on jätkuvalt tark, asjalik ja ettenägelik "väike tiiger", kes liigub arenenud riikidega samas rütmis, vähemalt on progressiivne ning paneb olulist rõhku kõrgtehnoloogial baseeruvale ühiskonna arengule* (Raivo Vare, Riigikogu stenogramm 13.05.98).

Seega kuulub Eesti nende riikide hulka, kelle prioriteediks on olnud tehnoloogiliste uuenduste arendamine ning juurutamine. Võrreldes teiste üleminekumaadega, iseloomustab Eestit selles vallas märgatav edukus. Eesti kohanemist uue tehnoloogilis- majandusliku paradigmas saab vaadelda kahest aspektist: esmalt uute tehnoloogiate väljatöötamine ja teisalt uute tehnoloogiate kasutuselevõtt, milleks Eesti ühiskonnas on olnud kõrge valmisolek. (Kalkun & Kalvet 2002: 22).

Tänaseks võib öelda, et riik on kavatsusi ellu viinud ning toetanud e-teenuste arengut. Interneti kasutajate hulk Eestis on aasta aastalt kasvanud ning 2005. aasta seisuga on 15-74 aastaste seas internetikasutajaid juba 53 %, noori (15-19-aastaseid) aga juba 88% (Emor). Kazaa, Skype, internetiõppe programm *Tiigrihüpe* ning ID-kaart on mõned näited, mis tutvustanud Eestit kui edukat infotehnoloogia riiki.

Eesti tehnoloogiline areng on pälvinud tähelepanu mitmel pool maailmas, tähelepanu on pööratud nii interneti kui ka mobiiltelefonide laialdasele kasutajaskonnale.

Põhjalikumalt tuleb Eesti edukus rahvusvahelises perspektiivis välja näiteks McConnell International'i 2001. aasta raportis: *Ready? Net.Go! Partnerships Leading the Global Economy*, kus Eesti olukorda e-valitsuse, inimkapitali ning e-äri keskkonna osas hinnatakse soodsaks (Kalkun & Kalvet 2002: 22).

1.3. E-valimised Eestis ja välismaal

Eesti e-riigi kontseptsioonis uut ideed, e-valimiste plaani, tutvustas esimesena avalikult 2001. aastal tollane justiitsminister Märt Rask. Tugev toetus ideele oli ka peaminister Mart Laarilt, kes tegi ettepaneku testida süsteemi 2001. aastal ning seejärel otsustada, kas kasutada kohalike omavalitsuste olikogude valimistel (2002) e-hääletamis võimalust kui alternatiivi tavahääletusele (Drechsler & Madise 2002: 237).

E-valimiste mõiste aga vajab selgemat defineerimist, sest mitte kõik e-valimised ei ole internetivalimised (näiteks seal, kus hääletusmasin on valimisjaoskonnas, puudub välise mõjutamise risk).

E-valimistest rääkides kõlavad mitmed erinevad mõisted, kasutatakse nii eesliidet “e-” kui ka kirjutatakse välja “elektrooniline”; eristatakse e-valimisi ja e-hääletamist. Sisuliselt võib termineid tõlgendada nii, et e-valimised on laiem mõiste kogu uuele kontseptsioonile ning elektrooniline hääletamine on hääletustoiming, *hääle andmise viis interneti teel vabalt valitud kohas* (Madise 2004: 130), lühendatult e-hääletamine. Seaduse tekstides on samuti kirjeldatud elektronilise hääletamise terminit.

Inglisekeelses kirjanduses on domineeriv termin *electronic voting*, mida võib tõlgendada valimistena, kus on kasutatud mõnda elektroonilist seadet. Valimiste praktikas ning pilootprojektides üle maailma on kasutatud erinevaid elektroonilise hääletamise süsteeme: eristatakse nii interneti baasil hääle andmist kui ka mõne muu elektroonilise vahendi abil hääletust.

Erinevad süsteemid, mille abil on võimalik hääli elektrooniliselt loendada (Buschstein 2004: 42-43):

- arvuti baasil süsteem, mis asub valimispunktis, kus on võimalik järelvalvet teostada.
- interneti baasil süsteem valimispunktis.
- kioski süsteemi puhul paigaldatakse põhiserveriga ühendatud valimisarvutid kohtadesse, mida inimesed päevast päeva külastavad (näiteks kaubanduskeskused ja raamatukogud).
- interneti baasil süsteem ükskõik millisest internetiga ühendatud arvutist (Eesti näide), kus sotsiaalne kontekst ei ole kontrollitav.
- lisaks veel sms-, telekanali baasil toimivad süsteemid, kus hääletamiseks saab kasutada mobiiltelefone ja teisi mobiilseid kommunikatsiooniseadmeid.

Eestis on e-valimiste kontekstis kõneldud (ja praktiseeritud) vaid interneti baasil toimivat hääletust, kus hääletamine toimub isikuttõendava ID-kaardi abil. Süsteemi turvalisuse kontrollimiseks koostati 2001. aastal mitmeid riskianalüüse.

E-valimistega seotud seadusloome debattides arutati paljude probleemide üle: peamiselt tõstatasid turvalisuse ja privaatsuse küsimused; kodanike võrduses temaatika, võimalike rünnakute ennetamine. Seni vastuvõetud nelja seaduse puhul toimusid tõsised arutelud ning käesolev bakalaureusetöö võtab vaatluse alla viimati vastuvõetud *kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse* raames olnud e-valimiste teemalise debati.

E-valimiste plaani arengu varajases faasis joonistasid välja poliitilised parteid, kes pooldasid ideed: Isamaaliit, Reformierakond, Mõõdukad ning põhimõtteliselt oli pooldaja ka Keskerakond. Vastased olid aga Rahvaliidu ja Ühendatud Rahvapartei poliitikud (Drechsler & Madise 2002: 240).

Eesti Vabariigi põhiseadusest tulenevaid nõudmisi, et Riigikogu liikmed valitakse vabadel valimistel proportsionaalsuse põhimõtte alusel ning valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed ning hääletamine on salajane (Eesti Vabariigi Põhiseadus § 60), arvestades sätestati elektroonilise hääletuse mõiste esimesena Rahvahääletuse seaduses § 37 ja Riigikogu valimise seaduses § 44 (14.02.02).

Loodeti, et e-valimisi saab rakendada 2003. aastal, kuid erimeelsuste tõttu, seda siiski ei rakendatud. E-hääletamine reguleeriti ka Euroopa Parlamenti valimise seaduses § 43 (24.03.2005), kuid realselt jõuti e-valimiste kasutamiseni alles 2005. aastal, peale seda kui olu pikkade arutelude käigus Riigikogus vastuvõetud Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus.

Ka paljudes teistes riikides on läbiviidud pilootprojekte ja rakendatud kohalikel valimistel sarnaseid süsteeme. Seni ei ole aga ükski riik üleriigiliselt e-hääletussüsteemi rakendanud.

Ameerika Ühendriikides sai valimissüsteemi reformivajadus alguse Florida osariigi toimunud hääle ütelugemise probleemist. Esimene e-valimiste süsteemi rakendamine toimus teatud osariikides 2000. aasta presidendivalimistel ja kandidaatide eelvalimistel

Suurbritannias korraldati 2002. aastal mitmeid pilootprojekte valimiste süsteemi muutmiseks, prooviti ka esimesi e-valimisi. Muuhulgas katsetati valimisi ka interneti- ühendusega teleri kaudu; mobiiltelefoni vahendusel. Üheksas omavalitsuse kasutati interneti baasil hääletust,

kus tuli valimiste veebilehele sisestada koodid, mis olid turvaümbrikus valijateni toimetatud. Katsetused aga ei tõstnud osalusprotsenti (Novak 2002).

E-valimisi on rakendanud ka Austraalia, Brasiilia, Saksamaa, Kanada. E-hääletamine kontrollitud keskkonnas on juba kümme aastat olnud kasutusel näiteks Belgias. Ka Šveitsis Genfi kantonis kasutati 2002. ja 2003. aastal e-valimisi. Seal kasvas posti teel hääletamise laialdase kasutamise ja e-hääletamise kasutamise tõttu valimisaktiivsus 30-35 protsendilt 50-55 protsendini. Tavahääletus valimispunktides on Šveitsis peaaegu kadunud: Genfis hääletus 2002. aastal kirja teel 95 %, üleriigiliselt 50% hääletajatest. (Madise 2004: 134)

1.4. E-valimiste võimalused ja ohud

Teaduslikes tekstides pööratakse tähelepanu mitmetele erinevatele ohtudele ja võimalustele seoses e-valimistega: nii tehnilistele, analüütilistele kui põhiseaduslikele. Ohtude ja võimaluste argumentatsioon on küll omavahel põimunud ning tuletatud teineteisest, kuid alljärgnevalt tuuakse välja peamised aspektid.

Valimisaktiivsus

Tehnoloogilised lahendused on hüppelise kiirusega arenenud ning 21. sajandis alguses on internetti esitletud kui vahendit, mis loob ka poliitilise kommunikatsiooni uusi vorme ning muudab poliitilise elu läbipaistvamaks (Kersting & Baldersheim 2004: 3). Väidetakse koguni, et e-valimised ja teised interneti kasutusala võivad kardinaalselt muuta meile seni teadaoleva demokraatia toimimisprintsipi. Näiteks võib poliitilise kommunikatsiooni väiksem maksumus ette kuulutada otsedemokraatia uut koidikut. Kuid see, kas me peaksime interneti teel hääletamist vaatama kui üht tähtsat sammu kodanike võimu ja voli suurendamise protsessis või hoopis kui demokraatliku arengu kahetsusväärset allakäiku, on veel lahtine. (Kersting & Baldersheim 2004: 3).

Ka Eesti e-valimiste debati raames oli üheks oluliseks aspektiks, miks alternatiivne hääletussüsteem luua ja rakendada, just valimisaktiivsuse problemaatika. Nimelt eeldatakse, et e-valimised tõstavad valimisaktiivsust üldiselt ning ka noorte seas.

Mart Raudsaar ja Aare Kasemets (Raudsaar & Kasemets 2005) on koostanud kodanikkonna poliitilise tüpoloogia, kust selgub, et poliitiliselt väga passiivsesse gruppi kuuluvad just noored 20-29-aastased. Samas prognoositakse poliitiliselt aktiivsete kodanike hulga kasvu 18-19-aastaste vanusegrupist, mille puhul on leitud poliitiliselt aktiivseid respondente. Ühtlasi

täheldavad Raudsaar ja Kasemets, et Eesti kodaniku poliitilist aktiivsust ei taga pelk ühe või teise erakonna toetamine, vaja on kodanike üldist ühiskonda haaratust. Seega kui inimesed ei võta aktiivselt osa referendumitest ja valimistest, võib tekkida olukord, kus valitsev ladvik ei oma piisavalt legitiimsust.

Kodanikukohuse tunne, mis on seni iseloomustanud vanema generatsiooni valimis-harjumusi, on nüüd teistes gruppides kahanemas (Kersting ja Baldersheim 2004:8). Kuna traditsiooniliste sotsiaalsed ja poliitilised sidemete (klass, kirik) on murenemas, peetakse oluliseks kaasata just noori valimistesse, et valimistulemused oleksid võimalikult representatiivsed ehk kõiki erinevaid ühiskonnas eksisteerivaid inimgruppe esindavad.

Kuna valimisaktiivsus on madalam eelkõige nende inimeste hulgas, keda traditsiooniline poliitika kõige vähem mõjutab ja huvitab (noored haritud linnaelanikud), ning kes samal ajal kuuluvad digitaalsesse generatsiooni, siis on põhjust oletada, et e-hääletamine võib olla atraktiivne kanal neile, kes muidu ei läheks valimiskasti juurde hääletama (Kersting & Baldersheim 2004: 8).

Tänapäevani on valimised olnud justkui „huvitatute loendused.“ Ainult nende inimeste hääled, kes võtsid vaevaks valimisjaoskonda minna või posti teel hääletada, näitavad, et nad hoolivad vähemalt natukenegi poliitilistest otsustest. Tänapäevani on kodanikel olnud võimalus ka oma valiku üle järele mõelda, kasvõi teel valimisjaoskonda. Need kasulikud barjäärid kaovad aga internetihääletuse puhul ära (Buschstein 2004:54) Seega tõstatub küsimus, kas võimalusel alati ja kiire valimistel osalemine on demokraatlikule otsustusprotsessile kasuks? Antud küsimus püstitati ka Eesti e-valimiste debati ajal: pandi kahtluse alla interneti teel hääletajate teadlik ja kaalutletud valik.

Samas võimaldab elektrooniline hääletus valimiskulutusi kokku hoida ja senisest tihemini referendumeid korraldada.

Siinjuures on taas oht, et referendumid võivad hakata asendama poliitilist juhtimist. Poliitilised liidrid võivad otsustada parlamentaarse otsustamissüsteemi vahele jätta ning pöörduda küsimustega otse inimeste poole, kuid sõnastades need nii, et tulemus on võimalolijaile meelepärane (Kersting & Baldersheim 2004:15).

Tehnoloogia

Väga hoogsalt on arutletud erinevate tehnoloogiliste riskide ja ohtude üle seoses e-valimiste rakendamisega. Peamised arutlusmomendid puudutavad tehnoloogia turvalisust, kontrolli-

tavust, rünnakuhte. Samas väidetakse, et arvutid loevad hääli kiiremini ja täpsemalt kui inimesed. Tulemuste teadasaamine läheb kiiremini.

Tänu uuele tehnoloogiale saab sisse viia uusi ja keerukamaid (kuid valijaskonna seisukohast usaldusväärsemaid) valimisprotseduure. Keerukamaid valimisprotseduure, mis praegu on Iirimaa ja mõnedes teistes Euroopa riikides. Ja lisaks on võimalik rahuldada ka valijate valikuvõimalustest hoolijate fantaasiaid: uut tüüpi häälte jagamine võimaldaks anda 60% oma häälest parteile A ning 40% parteile B. Võib ka ette kujutada rahvahääletust, kus valijad saavad oma eelistuse märkida „jah“ ja „ei“ või kirjutada mingi protsendi selle kohta, kui suurt poolehoidu nad väljendavad teatud maksude tõstmise või langetamise suhtes (Buschstein 2004: 45).

Mitte-tehnilised ohud

Hollandi *Institute of Scientific Information* teadlased Anne-Marie Oostveen ja Peter van den Besselaar (Oostveen & Besselaar 2006) on uurinud põhjalikult erinevaid e-valimiste seotud ohte ning on välja toonud, et tehnilised nõrkused ei ole ainukesed ohud internetihääletamise turvalisusele, aususele ja salajasusele. Sotsiaalsed küsimused mängivad samuti väga olulist rolli. Hääletamissüsteemid peavad garanteerima demokraatlikud valimised, mis on vabad, võrdsed, läbipaistvad ja salajased. Kuid distantsilt toimuv e-hääletamine ei suuda täita ühtegi neist kriteeriumidest ning võib isegi demokraatia ohtu seada.

Oostveen (Oostveen & Besselaar 2006) toob välja, et Euroopa Nõukogu poolt aastal 2004 kirjutatud soovitus-raportis sätestatakse viis demokraatlike valimiste ja referendumide põhimõtet. Valimised peavad olema üldised, võrdsed, vabad, salajased ning otsesed. Need põhimõtted kehtivad nii traditsioonilistele kui ka uutele hääletamismeetoditele.

Hääled peavad jääma anonüümseks ja salajaseks. Kellelgi ei tohiks olla võimalik kindlaks teha, kuidas keegi hääletas, ja hääletajatel ei tohiks olla võimalik tõestada, kuidas nad hääletasid, sest see aitaks kaasa häälte müümisele või surveavaldamisele. Distantsilt toimuv elektrooniline hääletamine suurendab ohtu, et keegi võib hääletajat sundida hääletama mingi alternatiivi poolt. Samuti näitas uurimus, et surve avaldamise võimalus on valijate hulgas tõsine mure.

Eestis on antud oht maandatud sellega, et e-hääletajal on võimalus hääletamisviisi valida ja soovitu mõjutuse ohvriks sattununa oma e-hääle ülehääletada või minna jaoskonda paberkandjal ümberhääletama (Madise 2004: 130).

Oostveer rõhutab (Oostveer & Besselaar 2006), et elektrooniline hääletamine peab arvestama ka digitaalse lõhe problemaatikat, mis kallutab e-hääletuse mugavuse just kõrgema sissetulekuga inimeste kasuks. Paljude vaatlejate hinnangul on digitaalne lõhe vähenemas, kuid seda mõõdetakse üldiselt internetile ligipääsu abil.

2002. aastal Poliitikauuringute keskuse PRAXIS ja Emori poolt koostatud kogumik annab ülevaate Eesti riigisisese digitaalse lõhe problemaatikast. Uuring (Kalkun & Kalvet 2002) välja toob mitmeid erinevaid barjääre, mis takistavad interneti mittekasutajatel interneti juurde jõudmist. Olulisemate takistuste hulka kuuluvad näiteks motivatsiooni puudus, mille puhul interneti poolt pakutavat ei seostata isiklike vajadustega ning interneti mittekasutaja ei pea internetti oluliseks suhtlusvahendiks, vaid eelistab mobiil -ja tavatelefoni, kirja teel suhtlust ning reaalselt kohtumist. Takistuseks on ka oskuste nappus, mille puhul teeb interneti kasutuse keeruliseks arvuti raske kasutusloogika. Samuti võib saada takistavaks faktoriks keeleküsimus. Juurdepääsu puudutavad barjääride taga on aga peamiselt majanduslikud takistused.

Demograafilistele gruppidele, kellel on väiksem ligipääs internetile ja kes on arvutite kasutamisega vähem tuttavad, võivad mõned elektroonilise hääletamise liigid tunduda keerulised või hirmutavad. Mistõttu võivad elektroonilised valimised olla veelgi vähem representatiivsed kui traditsioonilised valimised.

Enam-vähem kõigis e-hääletamist katsetanud või kavatsevates riikides kardetakse, et e-hääletamine mõjutab soodsalt mõne erakonna valimistulemust (Madise 2004: 131).

Kodaniku rituaali kadumist kommenteeritakse paljudes e-valimisi käsitlevates akadeemilistes artiklites. Kriitikud väidavad, et e-hääletamine muudaks valimised vähem kogukondlikuks sündmuseks, mis võib tekitada suurema lõhe kodanike ja valitsuse vahele ning seeläbi vähendada osalust valimistel. Mõned inimesed usuvad, et hääletamine on midagi enam kui oma poliitilise eelistuse väljendamine: see on oluline avalik rituaal, mis suurendab ühiskonna solidaarsust ning seob kodanikke kokku. Kuna e-hääletamine võib kodanike rituaalid hävitada, võib sellel olla negatiivne mõju poliitilisele kultuurile ja seetõttu oleks seda parem vältida (Oostveer & Besselaar 2006).

Teadlased (Oostveer & Besselaar 2006) pööravad tähelepanu ka e-hääletamisega seonduvale ühiskondliku identiteedi sotsiaalpsühholoogilisele probleemile. Traditsiooniliste valimiste ja e-valimiste põhierinevus on selles, et distantsilt toimuvat e-hääletamist saab teha oma koduseinte vahel, valimisjaoskonda minemata. Üks oluline e-hääletamise implikatsioon on

see, et kui inimene hääletab kodus, isoleerituna arvuti taga, tõuseb tõenäoliselt esile identiteedi individuaalsem tasand (ja individuaalsem omakasupüüdlikkus) kui siis, kui hääletatakse ühiskondlikus ruumis, teiste erinevate taustaga ja erinevatest gruppidest inimeste või kolleegide keskel töö juures. Kahel viimasel juhul võivad kollektiivsed ja multikultuursed huvid rohkem esile tõusta. Näiteks võib kokkupuude erinevate inimgruppidega (näit. rahvusvähemused, vaesed) valimisjaoskonnas muuta inimese nende gruppide suhtes rohkem vastutavaks kui siis, kui hääletatakse kodus oma pere keskel.

Legitiimsus

Oht on võib olla selles, et kui kodanikud ei usu, et valimised, millest nad osa võtavad, on ausad ja et hääli loetakse õigesti, siis ei saa nad ka uskuda, et lõplikud valimistulemused esindavad nende arvamust (Oostveer & Besselaar 2006).

Usaldus süsteemi ning selle tegevuskorra suhtes on kõigi tänapäevaste demokraatiade legitiimsuse allikaks. Ajaloos on toimunud valimisi, kus valimisedelitega on ebaausalt ümber käidud või on need müstiliselt kuhugi kaduma läinud, kuid kuna hääled on füüsiliselt valimiskastides olemas ja neid loetakse avalikult, siis on suurejoonelisi pettusi kerge avastada. Kuid e-hääletuse puhul see nii ei ole. Seega usaldus tegevuskorra suhtes on tänapäevase demokraatia legitiimsuse jaoks määrava tähtsusega (Buschstein 2004: 49).

Elektroonilise valimissüsteemi rakendamises nähakse seega nii demokraatlikku riigijuhtimist turgutavaid, edasiviivaid faktoreid kui ka riski ning ohu märke. Ühelt poolt püütakse lahendada madalat valimisaktiivsust, võttes kasutusele erinevaid tehnoloogilisi vahendeid, teisalt aga nähakse ohtu neis elektroonilistes süsteemides, millele heidetakse ette mittepiisavat läbipaistvust, valikute mõjutamist, teatud erakondade edu jms. Käesoleva bakalaureusetöö eemärk on ühtlasi analüüsida, kuidas toimus Eestis e-valimiste rakendusvõimaluste – ja ohtude diskusioon ning millised argumendid domineerisid.

2.Uurimisülesanne

Käesoleva bakalaureusetöö uurimisküsimus on: kuidas kujutati Eesti e-valimistele eelnenud avalikus debatis riski ja progressi.

Bakalaureusetöö käigus soovitakse teada: millised aladiskursused seoti riskist ja progressist rääkides; kuidas jagunesid võimusuhted diskursuste vahel; uuritakse diskursuste ühisosa ja dialoogi konstruktiivsust (võttes aluseks Habermasi ideaalase kõne situatsiooni).

Lähtudes Becki riskiühiskonna teoriast, on oluline kaasaja riskide rohkes ühiskonnas üha enam arutleda riskide üle (enne progressivsete otsuste langetamist). Käesoleva töö eesmärk on hinnata, kuidas toimus debatt e-valimiste riskide üle: töö hüpoteesiks on, et debati raames toimunud riski ja progressi diskursuste vaheline dialoog oli vähekonstruktiivne; osapooli rahuldavate tulemusteni viiva arutelu asemel kasutati manipuleerimist ja sildistamist.

3. Metoodika

Tulenevalt uurimusküsimustest, mille korral on vaja analüüsida tekstides esinenud diskursusi, tähendusi ning kontekste, lähtub töö diskursusanalüüsi meetodist.

3.1. Diskursusanalüüs

Käesoleva uurimustöö analüüs toetub kriitilise diskursusanalüüsi teooriale (*Critical Discourse Analysis – CDA*). Diskursusanalüüsi puhul tuleb vaatluse alla nii tekst kui tekstitootmise protsess laiemas sotsiaalses ja kultuurilises kontekstis.

Norman Fairclough kasutab *teksti* mõistet väga laialdaselt. Tekst võib olla nii ajalehe artikkel, kui parlamendi debatt, telesaade või veebilehekülg. Diskursuse mõistet võib vaadata kahest peamisest aspektist: keeleuuringutes on diskursus kui sotsiaalne tegevus ja interaktsioon; poststrukturealistlikus sotsiaalteoorias on diskursus tegelikkuse sotsiaalne konstruktsioon, teadmiste vorm (Fairclough 2005:18). Kriitilise diskursusanalüüsi analüüsis *kriitilise* põhinebki osalt *Frankfurdi Koolkonnale* (ja Habermasilt) ning teisalt baseerub kriitilise lingvistika koolkonnale. Habermasi järgi tuleb arvesse võtta interaktsioonide ajaloolist konteksti. (Titscher 2000: 144). Habermasi *ideaalne kõne situatsioon* on idealiseeritud olukord, kus kõik inimesed võivad diskussioonist osa võtta alustel; kus sisemised ega välimised piirangud (sotsiaalne positsioon, ideoloogiad) ei mängi rolli; ainus jõud on parem argumentatsioon (Habermas 1984: 177).

Diskursuseuurimine järgib teksti ja kõne uurimist erinevates humanitaar - ja sotsiaalteaduste harudes. Olulise osa diskursusanalüüsist moodustab teksti analüüs, kuid Fairclough järgi ei piirduta vaid lingvistilise analüüsiga. Diskursusanalüüsi kaudu püütakse näidata süstemaatilist sidet teksti, diskursuse praktika ja sotsiokultuurilise praktika vahel. Fairclough kasutab terminit *interdiskursiivne* analüüs, mille eesmärk on analüüsida teksti seoses teiste diskursuste ja žanritega.

Kokkuvõtlikult on kriitilise diskursusanalüüsi peamised printsiibid järgmised (Titscher 200:146):

- tegeleb sotsiaalsete probleemidega. Keeleliste karakterite abil uurib sotsiaalseid ja kultuurilisi protsesse.

- diskursuses on tegemist võimusuhetega: nii võimuga diskursuse sees kui võimuga diskursuse üle.
- ühiskond ja kultuur on diskursusega seotud: need on kujundatud diskursuse poolt, kuid samal ajal ka konstrueerivad diskursust.
- keelekasutus sisaldab ideoloogiaid. Oluline on uurida teksti, uurides tõlgendusi, vastuvõttu ning sotsiaalseid efekte.
- Diskursused on seotud lisaks kultuuri, ajaloo ning ideoloogia kontseptsiooniga, vaid intertekstuaalselt seotud ka teiste diskursustega.
- Teksti ja ühiskonna seos ei ole päris otsene, vaid võib väljenduda läbi intermediaarsuse
- Diskursuse analüüs on interpreteeriv ja seletuslik. Analüüs sisaldab süstemaatilist metodoloogiat ning teksti ja sotsiaalse olukorra (ja ideoloogia, võimu) suhet.

Fairclough analüüs hõlmab kolme tasandit: teksti, diskursiivne praktika (mis sisaldab teksti tootmist ja tõlgendamist) ja sotsiaalne praktika.

Teksti tasandil analüüsitakse sisu ja vormi. Need kaks teksti aspekti on Fairclough järgi lahutamatud: sisu realiseerub teatud vormide kaudu ning vorm on sisu osa. Diskursiivse praktika tasaand on seotud teksti ja sotsiaalse praktikaga. Siin on tegemist siis teksti tootmise ja tõlgendamise sotsiokognitiivsete aspektidega.

Diskursiivse praktika analüüs sisaldab lisaks selgitustele, kuidas osalejad tõlgendasid ja tootsid teksti, ka diskursiivsete sündmuste (*event*) suhteid vastavalt diskursusele.

Kolmas diskursiivse sündmuse dimensioon on *sotsiaalne praktika*, mis viitab erinevate sotsiaalsete organisatsioonide tasemetele: situatsioon, institutsionaalne kontekst, laiem grupi või sotsiaalne kontekst. Peamine huvi on võimuküsimus. Võim ja ideoloogia võivad avaldada mõju kõigile konteksti tasanditele. (Titscher 2000: 150-151).

Diskursusanalüüsis on oluline kirjeldada tekstitootmise keskkonda ja konteksti. Käesoleva töö uuritav materjal on aga toodetud ja esitatud erinevates keskkondades: parlamendis, meedias, kommentaariumis.

Bourdieu vaatlleb *parlamenti* kui poliitilise ala ruumilist projektsiooni (Bourdieu 1991:206), kus poliitikute omavahelisi võitlusi saab kirjeldada kui nende gruppide või klasside, kelle esindajateks poliitikud ennast peavad, omavaheliste võitluste poliitilist väljendit (Bourdieu 1991:182). Habermas (2001: 268-269) peab oluliseks rõhutada, et parlament on arenenud disputeerivast organist demonstreerivaks organiks, seega parlament on muutunud *avalikuks tribüüniks*.

Meedial on demokraatlikus ühiskonnas täita olemuslik roll, seda eeskätt kontrollimehhanismina ning võimaluse pakkujana avaliku arvamuse kujundamiseks ja väljendamiseks. Ühtlasi kuulub massimeedia funktsioonide alla ühiskondlik-poliitilise keskkonna jälgimine, andes teada arengutest, mis, kas negatiivselt või positiivselt, võivad kodanike heaolu mõjutada. (Gurevitch & Blumler 1990: 269-287).

Poster (1996: 116) märgib, et elektroonilise vahendi abi edastatud tekst annab võimaluse mängida identiteediga; destabiliseerib eksisteerivat hierarhiat ja suhteid; hajutab teemasid. Poster kasutab kommunikatsiooni liikumise puhul terminit *Superpanopticon*, kontrollimehhanism. Poster toob välja modernse käsitluse *panopticonist* kui järelevalve süsteemist, kus näilise turvalisuse puhul on tegelik järgitavus võimalik (krediitkaardid, andmebaasid jne).

Internetikommentaare võib vaadata ka Habermasi *ideaalse kõnesituatsiooni teooria* kohaselt. Habermasi järgi on avalik sfäär diskursiivne areen kodanike diskussiooniks ja aruteludeks. Indiviidid saavad vabalt oma vaateid jagada. Samas kehtivad teatud reeglid, nõ *ideaalse kõnesituatsiooni* võimaldamiseks: kompetentsetel diskussioonist osavõtjail on võrdne võimalus avaldada oma arvamust, tundeid ja kriitikat; eeldusel, et kõik on ausad ja avaldavad oma tõelisi mõtteid. Seega toimuks ratsionaalne diskussioon, kus parim argument võidab. Sellisel viisil saavad indiviidid võtta osa vabalt diskussioonist, mis sarnaneb tõelise osalusdemokraatiaga ning Habermas loodab nii välja juurida eelarvamused ja arvestada ka marginaalsete gruppide õigustega demokraatlikus ühiskonnas (Gaynor 1996).

3.2. Analüüsi skeem

Tekstide analüüsimisel lähtun diskursusanalüüsi meetodist, kuid vaatlen teksti kirjeldamise ning tõlgendamise faasi paralleelselt, kuna antud tekstide puhul on need tihedalt seotud. Analüüsin tekstid puhul sõnastust (kogemuslikku, väljenduslikku; sh manipuleerimisvõtete kasutust).

Lähtuvalt uurimusküsimustest uurin manipuleerimisvõtetest

- *sildistamise* kasutust, mille korral kasutatakse negatiivse varjundiga nimetusi ning kuulutatakse kellekski argumente esitamata.
- Vaatluse all on ka n.ö *kaarditrikid*, kus toimub tegelikkuse otsene moonutamine või võltsimine: osa fakte jäetakse kõrvale või kujutatakse tegevusest soovitatav pilt.

- *Hinnangu ülekandmise* korral seostatakse uusi nähtusi sobival viisil, kus positiivse hinnangu taotlemisel luuakse seos millegi vana ja äraproovituga ning vastupidi.
- Analüüsin ka, kas leidis manipuleerimisvõtet (*ühine platvorm*), kui liituti populaarse käitumisega ning *sädelevat umbmäärasust*, mille korral liialdatakse õilsate mõistetega ning esineb ka irooniat (Kask 2005: 51)

Analüüsis võtab vaatluse alla ka järgmised aspektid:

- kuidas diskursused eristuvad; millise kontekstiga diskursust seoti;
- millised olid diskursuses peamised teemad;
- milline oli diskursuses argumentatsioon;
- millist tähendust loodi;
- kes olid kõneisikud;
- mille poolest tekstid (riigikogu debatt, meediatekst, internetikommentaar) erinesid/sarnanesid

Tõlgendamise juures on oluline aspekt, kuidas jagunesid diskursuste vahel võimusuhted.

3.3. Valimi moodustamise põhimõte, uurimuse käik

Uurimustöö eesmärk oli analüüsida e-valimiste debatis väljajoonistud riski ja progressi diskursuse kujutamist avalikus kommunikatsioonis. Valisin analüüsimiseks parlamendi debatid, sest e-valimiste temaatika leidis riigikogus suurt kõneainet ning proovianalüüsist selgus, et debatis esinenud argumentatsioon sarnanes meediatekstides esinenud argumentatsiooniga. Meediatekstides kuuluvad valimisse arvamused, kuna need illustreerisid enim uuritavaid diskursuseid. Kuna töö keskendub avalikule kommunikatsioonile tervikuna (sh interneti- ja parlamendidebatid), mitte aga spetsiifiliselt ajakirjanduse rollile selles, ei tulnud vaatluse alla uudislugude ja muud tekstid. Kolmanda allikana analüüsisin arvamused internetikommentaare.

Piiritlen tekstide valimit aastaga 2005, kuna süsteemi rakendamisele eelnev perioodil toimus kõige aktiivsem e-valimiste teemaline debatt avalikkuses.

Riigikogu debattidest kuuluvad valimisse viimased arutelud, mis enne e-valimiste jõustumist peeti - seega 2005. aasta kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse muutmise seaduse eelnõu arutelud. Menetlus sai alguse 21.03.2005 aastal, toimus esimene ja teine lugemine ning kolmandal lugemisel võeti seadus vastu. Seaduse lükkas aga president tagasi, mis paele

Riigikogu eelnõu uuesti kinnitas ning seadus jõustati 18.09.05. Lisas 2 on väljatoodud menetluse kõik etapid.

Tekstide väljaajamisel parlamendi stenogrammidest, ajalehe arvamused ja kommentaaridest lähtuti kriteeriumist, et selles on esindatud kas riski või progressi diskursusele viitavusi. Aluseks võtsin Mari-Liis Jakobson seminaritöös *E-valimised avaliku arutelu objektina* kodeerimissüsteemi. Autor analüüsis päevalehtede artiklite (2001-2005) põhjal, millised argumendid e-valimiste debatis esile kerkisid ning milliseid väärtusi esindati. Jagasin Jakobsoni seminaritöö kontentanalüüsi kodeerimissüsteemi *argumentatsiooni* alapunkti argumendid riski ja progressi argumentideks:

Riski diskursusele viitavad argumendid:

- E-valimised on ebaturvalised
- E-valimised kasvavad riigi ja kodaniku vahelist umbusaldust
- E-valimised suurendavad ebavõrdsust ühiskonnagruppide vahel
- E-valimised on vastuolus Eesti Vabariigi seadusandlusega
- E-valimised ei taga hääletaja täielikku anonüümsust
- E-valimised soodustavad hääletaja kauplemist
- E-valija on kaaslaste poolt kergemini mõjutatava kui jaoskonnas hääletaja
- E-valimised lõhuvad traditsioonilist valimisrituaali
- E-valimised annavad teatud erakondadele eelised
- E-valimised pole usaldusväärsed
- E-valimised on ebademokraatlikud

Progressi diskursusele viitavad argumendid:

- E-valimised on innovaatilised
- E-valimised on turvalised
- E-valimised on pika perspektiiviga investering
- E-valimised kasvavad valimisaktiivsust
- E-valimised toovad Eestile positiivset rahvusvahelist mainet
- E-valimised muudavad valimisprotsessi efektiivsemaks ning mugavamaks
- E-valimised kasvavad konsensust poliitilisel maastikul
- Ühiskond on e-valimisteks valmis
- E-valimised edendavad e-demokraatiat

Päevalehtedes (Eesti Päevaleht, SLÕhtuleht, Postimees, Äripäev; kasutusel ka lühenditena EPL, SLÕ, PM, ÄP) ilmunud arvamusalustest valisin välja artiklid, kus esined kas riski ja progressi diskursusele viitavad argumente. Väljavalitud tekste sai kokku 14 (lisa 1). Parlamendi debattide ja internetikommentaare puhul tegin tekstide valiku samuti. Töö analüüsi tulemustesse tõi tsiteeritud näiteid, mis iseloomustasid teatud aladiskursuseid, seega ei sisalda analüüsi tulemuste esitus tekstide järjestikust analüüsi.

Riski diskursus näeb e-valimiste rakendamises riske ning ohte nii demokraatiale kui inimõigustele, turvalisusele ja privaatsusele. Progressi diskursus näeb aga tehnoloogilise innovatsiooni rakendamises sotsiaalset progressi: valimisaktiivsuse kasvu, e-demokraatia arengut jms. Töö eesmärk on analüüsida nende kahe diskursuse ühisosa / vastandumist ning vaadata seda Becki riskiteooria kontekstis, eesmärgiga uurida, kuivõrd konstruktiivne dialoog kahe osapoole vahel toimus.

Diskursuste analüüsilisel baseerun kriitilise diskursusanalüüsi meetodile ning lähtun alapeatükis 3.2 väljatoodud juhiseist.

Et selgemini välja tuua domineerivaid diskursuseid, jagasid nii riski kui progressi diskursuse omakorda aladiskursusteks. Aladiskursused olid mõlema diskursuse puhul sarnased kui vastandlikud. Proovianalüüsi käigu selgusid peamised aladiskursused, mille üldteemadena võib välja tuua: a) suhtumine innovatsiooni b) tehnoloogilise turvalisusega seonduv c) demokraatia arenguga seonduv.

Aladiskursuste jagunemine:

<u>Progressi diskursus:</u>	<u>Riski diskursus</u>
<i>innovaatilisuse</i> aladiskursus	<i>innovatsiooni kriitika</i> aladiskursus
<i>tehnoloogilise turvalisuse</i> aladiskursus	<i>tehnoloogiliste riskide</i> aladiskursus
<i>demokraatia arengu</i> aladiskursus - <i>e-demokraatia</i> aladiskursus	<i>demokraatia ohu</i> aladiskursus - <i>legitiimsuse kao</i> aladiskursus

4. Diskursusanalüüsi tulemused

Käesolevas peatükis on välja toodud diskursusanalüüsi tulemused. Tulemused keskenduvad kahele peamisele uuritavale diskursusele: riski ja progressi diskursusele. E-valimiste debatis joonistusid need diskursused üsna selgepiiriliselt välja. Oluline tähelepanek on see, et aladiskursuste puhul toimus vastudiskursuste süsteem: sageli leidis progressi diskursuse raames vastudiskursus riski diskursuse raames. Toimus diskursuste pörkumine, kus kasutati palju vastandargumentatsiooni.

Lisaks uuritavatele diskursustele võis debatis ära tunda *poliitika kriitika* ja laiemat *ühiskonna kriitika* diskursuse; konteksti mitte sobitunud *debati kriitika* diskursuse; spetsiifilisemad turvalisuse diskursused.

Tulemused on esitatud aladiskursuste kaupa järgnevalt:

4.1. Progressi diskursus

4.1.1. innovaativsuse aladiskursus

4.1.2. tehnoloogilise turvalisuse aladiskursus

4.1.3. demokraatia arengu aladiskursus

- e-demokraatia diskursus

4.2. Riski diskursus

4.2.1. innovatsiooni kriitika aladiskursus

4.2.2. tehnoloogia usaldamatuse aladiskursus

4.2.3. demokraatia ohu aladiskursus

- legitiimsuse kao aladiskursus

4.1. Progressi diskursus

Beck räägib *progressikonsensuse legitimeerivast jõust*, mis põhineb loogikal, et tehniline progress võrdub sotsiaalse progressiga (Beck 2005 [1986]: 257). Eelduseks on siinkohal, et tehniline areng tekitab tarbimisväärtusi: töö kergemaks muutumine, elu paranemine, elatustaseme tõus. E-valimiste debatis kõlas progressi diskursuses peamiselt sama mõttekäik, et tehniliste vahendite rakendamine valimiste puhul muudab elu mugavamaks, suureneb poliitilist aktiivsust jne.

4.1.1. Innovaatilisuse aladiskursus

Diskursuses valitses arusaam, et progressi poolt peab olema, et progress viib riiki edasi. Oluline on riigi tuntus ja maine: aladiskursus vaatas e-valimisi kui Eesti mainekujundus projekti.

E-valimiste rakendamist peeti innovaatiliseks sammuks, mis suurendab Eesti infotehnoloogiaalast edu ning riigi positiivset mainet. Rõhutati, et järjekordse tehnoloogilise edusammuga suurendame oma tuntust välisriikide silmis ning näitame eeskuju teistele demokraatlikele riikidele.

Ma usun, et see, et Eesti on maailmas selles valdkonnas esirinnas, on kindlasti Eestile pigem positiivne märk, mitte negatiivne märk (K.Ojuland, Riigikogu 03.05.05)

Ainuüksi ei peetud uue tehnoloogia rakendamist progressiivseks, vaid seotakse see ka “uue mõttelaadi” kontekstiga.

Olen veendunud, et elektroonilise hääletuse sisseviimine on revolutsiooniline samm. See on kahtlemata ka mõtteviisi muutumine (K.Ojuland, Riigikogu 03.05.05)

Seega püüti näidata mõtteviisi muutusega riigi edasiminekut, mida tuleks kindlasti toetada. *Kahtlemata on tegemist uuendusliku algatusega (K.Ojuland, Riigikogu 03.05.05).*

Diskursus oli üsna jäik muutmaks oma arvamust ning innovatsiooni diskursuse argumentatsioon, toon ja suhtumine omas olulist kohta (sageli prevaleeris) debatis. Need argumendid olid tugevamad ja tihti tõrjuti teiste diskursuste argumente just n.ö Eesti edukuse argumentidega. Peamiselt esines teemat analüüsitava perioodi alguses ning valdavalt riigikogu istungitel.

Ei pööratud tähelepanu, et Eesti tuntust tehnoloogia vallas saaks tõsta ka mõne teise lahendusega, mille rakendus oleks vähem riskantne. Loodi kuvand, et e-valimiste rakendamine käivitaks hoogsalt riigi arengut (nagu see oleks hetkel kuidagi seisma jäänud).

Paneme Eesti uuesti arenema ja selleks, et edasi liikuda, peab olema tahet seda teha. Meie huvides peaks olema, et riik ja rahvas areneksid. (T.Lukas, Riigikogus 03.05.05)

Tõnis Lukase sõnavõtt esitab väga selgelt just läbimurde mõttelaadi: jõuliste sõnade kasutus: *uuesti, edasi liikuda; tahet; areneda*. Siinses kontekstis on *meie* tähenduses kui kogu rahvas, st innovatsiooni diskursuses püüti samastada kõiki n.ö ühe eesmärgi nimel võitlema. Mõnes teises aladiskursuses kasutati aga *meie - teie* skaalat erinevuste rõhutamiseks. Seega väljendus progress kui usuna, et *liikuda tuleb edasi liikumise enda pärast*.

Valitses seega näiline aatelisus ja suur soov kõigi kodanike huvides Eestit edasi arendada.

Uute lahenduste pakkumise vähesus on praegu meie ühiskonna kitsaskoht/.../ uute lahendust otsinguil on meie innovatiivsus jäänud toppama (T. Lukas, Riigikogu 03.05.05).

Diskursuse sees on aimata väikest vastuolu argumentatsioonis: Lukase toetub väitele, et justkui oleks uute lahenduste pakkumine on pidurdunud; enamasti seda aga ei tõdetud, vaid hoobeldi ikka tehtud lahenduste ja süsteemidega. Seega esitas progressi diskursus kriitikat ka riigijuhtimisele, viidates hetkelisele paigalseisule, *toppama jäämisele*. Seda võib tõlgendada poliitilises kontekstis opositsiooni kriitikana laiemalt, mis elati välja e-valimiste debati raamistikus.

Peamiselt toodi diskursuses paralleele teiste innovaatiliste tehnoloogiliste saavutustega (näiteks ID-kaart) ning hinnati just positiivse maine hoidmist teiste riikide silmis.

Areng on loomulik ja tehnoloogia uuendusi eirata ei ole mõistlik. Eriti neid saavutusi, mis meid teistest riikidest positiivselt eristavad, nagu ID-kaart, avalikud internetipunktid ja Eesti üldine internetiseerituse tase (H.Sibul, PM 13.05.05)

Becki (2005) järgi tehnoloogilised uuendused suurendavad ühiskonna heaolu, mis aga toob omakorda kaasa negatiivsed kõrvalmõjud. Riskiühiskonnas aga võib juhtuda nii, et "sotsiaalsed tagajärjed" ei takista tehnilis-majanduslikku innovatsiooni. Ka e-valimiste debatis tõdeti, et mõni "väike" kõrvalmõju ei ole määrav oodatava positiivse efekti kõrval.

Praegu on meil väga hea võimalus interneti kaudu toimuvaid valimisi reaalses elus järele proovida. Kohalike valimiste puhul kaalub oodatav positiivne efekt üles ilmnedavad miinused (I. Tallo, PM 12.05.2005).

Internetikommentaaries leidus iroonilisi kommentaare riski diskursuse aadressil. Innovaatilisuse diskursuses toimus hinnangu ülekandmine, kus püüti näidata, et ajaloo jooksul on mitmed uuendused käibele läinud, miks siis mitte lubada ka e-valimisi. Ironiseeriti riski diskursuses kujutatud võltsingute ohtu läbi manipulatiivsete näidete (*miks päevaleht ei ole kindluse mõttes kivisse raiutud?*).

Miks on Päevaleht internetis? Äkki polegi, on võltsing? /.../ Miks ei ilmu Päevaleht (ainult) kivisse raiutult, seda võltsida oleks väga palju raskem. Ajaloo jooksul on liiga palju kordi öeldud - see pole võimalik, seda ei tule, see pole hea... (Joandi artikli kommentaar).

Internetikommentaarides toimus ka vastaspoole sildistamine, kus negatiivsete väljenditega eristati *neid*, kes innovatsiooni kaasa ei lähe.

Mõnele käib uuendustega kaasas käimine lihtsalt üle jõu (Joandi artikli kommentaarid

Innovaatilisuse aladiskursust iseloomustavad terminid:

- *positiivne märk, positiivne efekt*
- *hea võimalus*
- *arendama, edasi liikuma*
- *maailmas, võrreldes teiste riikidega*
- *esirinnas, uuenduslik*

Peamiselt kajastus antud aladiskursus riigikogu debattides, vähemal määral arvamused. Kõneisikud olid valdavalt Reformierakonna poliitikud.

4.1.2. Tehnoloogilise turvalisuse aladiskursus

Tehnoloogilise turvalisuse diskursus kujutati e-valimiste süsteemi turvalisena, kuigi tõdeti, et 100 % garantiid ei ole ühegi süsteemi korral. Toodi mitmeid paralleele tava-hääletussüsteemiga ning väideti, et tehnoloogiast ei sõltu pettuste ja häälteostmise võimalus. Progressi diskursuse peamine argument ja toetuspunkt oli *rahva usaldamise* põhimõte. Kuna riski diskursus oli domineerivam ning omas võimupositsiooni, jäi progressi diskursuse ülesandeks argumente ümber lükata, pehmendada ning balansseerida

Riskiühiskonda iseloomustab üha enam ekspertide ja teadlaste ütlustele tuginemine. Progressi diskursuses viidati palju eksperthinnangutele, mis olid e-valimiste süsteemi heaks kiitnud ning turvaliseks tituleerinud. Becki teooriast lähtudes, on oluline riskide sõnastamine: progressi diskursus sõnastuse kohaselt on e-valimised valijatele turvalisus tagatud ehk minimeeriti riske.

Te teate väga hästi, lugupeetud küsija, et Eestis on tehtud väga põhjalikke turvauuringuid. On n-ö palgatud hackerid, kes on püüdnud seda süsteemi murda (K. Ojula, Riigikogu 03.05.05)

Sõnakasutuselt oldi tehnoloogilise turvalisuse diskursuses väga kindlad.

E-hääletuse süsteem on aga tegelikult võltsimiskindlam kui tavahääletuse süsteem (H.Sibul, PM 13.05.05)

Vastaspoole murettekitavaid küsimusi ei võetud tõsiselt, sellele viitab ka keelekasutus: ”te teate väga hästi”, millest võib järelda, et vastaja tunnetas küsija teemaga manipuleerimist ning andis mõista, et see teema on juba läbitud ja pole mõtet enam korrata sama küsimust. Diskursuses jääb kõlama usk tehnoloogia usaldusväärsusse turvalisuse küsimustes ning seda antakse mõista värvikate näidete najal, näiteks: kui juba *häkkerid* (mõjuvõimas ja hirmusisendav sõnavalik) ei suuda süsteemi *murda*, siis peab ju ka reaalsuses e-valimiste protsess turvaline olema.

Beck (Beck 2005 [1986]:49) toob välja, et riskiühiskonna arengu käigus arenevad välja ka vastuolud, keda riskid puudutavad, ja kes riskidest kasu saavad. Oluliseks saab, kuidas teadmisi kujutatakse ja levitatakse. Progressi diskursust kritiseeriti, et nad taotleavad e-valimistega omakasu ning seetõttu kiidavad tehnoloogilist lahendust.

E-valimiste süsteemi spetsiifilisusest tingitult on paljud turvalisusküsimused seotud just tehnoloogilise poolega, seega oli enam aktiivseks ja ründavam pool riski diskursus. Progressi diskursuses võeti palju aluseks teiste analoogsete infotehnoloogia-alaste toimivate süsteemide näited, tõestamaks, et nii arvutid kui internet töötavad tänapäeva ühiskonnas suures ulatuses tõrgeteta ning palju inimesi kasutab neid võimalusi. Sagedasti esile toodud näide oli *internetipank*, mis Eestis on hästitoimiv süsteem ning suure kasutajaskonna tõttu julgeti antud diskursuse raames tõmmata paralleel ka süsteemi turvalisusega.

See mõtteviis iseenesest on äraspidine ses mõttes, et siis peaks igasuguse e-panganduse ja muude uute tehnoloogiate kasutuselevõtmise üldse sulgema, sest nad ei ole kunagi lõpuni 100% garanteeritult turvalised (K.Ojulang, Riigikogu 03.05.05)

E-hääletuse süsteem on aga tegelikult võltsimiskindlam kui tavahääletuse süsteem ja turvalisem ning paremini jälgitav kui internetipank (H. Sibul, PM 13.05.05)

Kasutati *hinnangu ülekandmise* manipuleerimisvõtet, mille korral seostatakse uusi nähtusi sobival viisil millegi vanaga (e-pangandusega, endine valimissüsteem).

Ega praegunegi kehtiv süsteem ei ole kunagi 100% turvaline olnud (K.Ojulang, Riigikogu 03.05.05).

On õige, et absoluutselt turvalist infosüsteemi pole olemas (H. Sibul, PM 13.05.05).

Valitses arusaam, et absoluutselt turvalist süsteem ei ole olemas, millega viidati, et ka toimiv valimissüsteem ei ole turvaline. Tõdemust, et 100% turvalist süsteemi ei eksisteeri, võib tõlgendada kui diskursuse (teadlikku) sõnastust, sest kui väites, et seda süsteemi ei ole võimalik mingil juhul rünnata, mängiks see riski diskursusele ette uue ettekäände turvalisus küsimärgi alla seada.

Kahtlusi turvalisuse küsimustes püüti vähendada ka viidete kaudu, kus näidati, et vastaspool rõhutab liialt turvalisuse aspekte e-valimiste puhul ehk püüti paljastada vastaspoole püüdu võimendada ühte aspekti debatis liialt suureks. Van Dijki järgi toimus tähenduse "degradeerimine" pisiasjaks (van Dijk 2005 :313).

Ma ei usu hästi, et e-valimisi ründavad erakonnad ja poliitikud on sisuliselt mures nende valimiste turvalisuse pärast. Pigem paistab välja hirm, et perspektiivis võivad e-valimised suurendada nimelt noorema valijaskonna aktiivsust (T.Tammert, 07.10.05).

Turvalisus diskursuse sees mängiti palju hirmu teemaga – eeltoodud näite puhul manati pilt, et vastaspool on lausa hirmul e-valimiste kehtestamisest ning ründavad pooldajaid. Enam kasutati hirmule apelleerimist riski diskursuses. Progressi diskursuses püüti pigem hirme vähendada ja näidata neid olematutena. Sagedasti kõrvutati tehnoloogilisi hirme ja ohte toimiva valimissüsteemiga.

Paralleele toodi ka innovatsiooni diskursusega, tõestamaks süsteemi usaldusväärsust kiideti Eesti infotehnoloogide tööd.

Riigikogu otsuse rakendamiseks töötati vabariigi valimiskomisjoni juhtimisel ja Eesti parimate IT-spetsialistide osalusel välja e-hääletamise tehniline lahendus. Kohustuslik digitaallkirja sertifikaadiga ID-kaart andis maailmas üsna ainulaadse võimaluse luua turvaline, kuid mugav hääletamissüsteem (H.Sibul, PM 13.05.05)

Hea meel on tõdeda, et e-hääletuse süsteemi loojad olid suutnud kõik esile toodud ohud kaardistada ja maandada (H.Sibul, PM 13.05.05).

Beck (2005 [1986]:32) rõhutab, et kui riskid on seotud väärtuste ja huvidega, siis sõltub riskide aktuaalsus ja olemasolu sellest, millistest väärtustest ja huvidest lähtuvalt neid hinnatakse. Kuna kaasaja riskid on n.ö tulevikku projitseeritud ohud, siis oleneb palju just riskide defineerimisest antud ajahetkel. Progressi diskursus defineeris turvalisuse riske pigem

edumeelsuse diskursusest lähtuvalt ning kandis edasi mõttelaadi süsteemi toimimisest (viidates seejuures eksperthinnangutele).

Tehnoloogilise turvalisuse diskursuses kujutati seega süsteemi ohutuna ning kõike, mis puudutas hääleostmist ja privaatsust, seoti juba inimfaktoriga - valijaga.

Valija, kes otsustab interneti teel hääletada, otsustab ise, kus ja kuidas ta seda teeb, riik ei saa siin privaatsuse hoidmisele sundida (H.Sibul, PM 13.05.05).

/.../meil ongi oluline vaadata seda, kas tehnoloogia ise on pettusemootor, ja ma ütlen, et tehnoloogia ei ole võimeline pettuseks. Pettuseks on võimeline inimene (J.Laur, Riigikogu 03.05.05).

Prevaleeris arusaam, et riigi ülesanne on täidetud sellega, et lahendus on välja töötatud, mis edasi saab, jäeti suuresti kodanike usalduse küsimuseks

Oluline aspekt tähendusloomisel oli tõdemus, et pettuseks on võimeline üksnes inimene ise. Diskursuses aga usuti inimeste aususesse ning tervesse mõistusesse.

Siinkohal ei peatuks ma pikemalt arutelu sellel osal, mis jääb karistusseadustiku toimealasse. Mina küll usun valijate tervesse mõistusesse. Kes loovutab oma ID-kaardi ja veel tagatipuks pinkoodid ehk digitaalallkirja mõnele hääleostjale, riskib võimalusega ilma jääda kogu maisest varast!

Argumentatsioonis toetus diskursus veendumusele ja usule, et valija on aus ning et valijat tuleb usaldada.

Mina küll usun valijate tervesse mõistusesse (Sibul, PM 13.05.05)

Ma usun, et Eesti kodanikud on piisavalt teadlikud (Ojuland, Riigikogu 03.05.05)

Domineeris arusaam, et kui pettusi ja võltsimisi tahetakse teha, siis võimaldab seda ka tava-hääletussüsteem. Järgnevas näites leiabki põhjendamist üks valimispettuse võimalik viis ning praktika on viidud konteksti, et selline pettus võib toimuda ka ilma elektroonilise hääletuseta.

Kes valmistab ette hääletajate nimekirjad, mis suunatakse valimisjaoskondadesse? Seesama Andmevara. Kas kogu see protsess on üldse kergesti jälgitav? Muidugi ei ole. Arusaadavalt ei ole mul mingit põhjust kahtlustada Andmevara kahtlastes sobingutes. Samas tuleb nentida, et pahatahtlikkuse korral oleks sedasama rahvastikuregistrilt reaalselt võimalik ära kasutada valimiste võltsimiseks (T.Tammet EPL 17.10.05).

Diskursuses manipuleeriti kuritarvitamise temaatikaga ka teisest vaatenurgast, nimelt selle asemel, et selgitada, arutada, kuidas süsteem muuta pettuskindlamaks, toodi näited, et polegi

mõtet pettuses osaleda, apelleeriti „tervele mõistusele”. ID-kaardi loovutamise koos isikutuvastust ja digitaalallkirja andmist võimaldavate koodidega on aga ülimalt ebamõistlik: digitaalallkirja loovutaja riskib kogu oma varaga, võimaldades ostjal teha enda asemel kõiki võimalikke tehinguid (Ü.Madise, PM 16.06.05).

/.../ka jaoskonnas hääletades saab hääli osta, vaja vaid digifotokat või kaameraga mobiiltelefoni tõestuseks mida sedelile kirjutasi (Madise artikli kommentaar). Kommentaarides arendati diskursust utopilisemalt edasi, kuid idee on sama: pettusi saab korda saata ka toimiva süsteemiga ning pole mõtet arvata, et e-valimised suurendaksid kuritegevust

Vastupidiselt riski diskursusele (kus rõhutati turvalisuse ohte), suruti antud diskursuse turvariskid sama edukalt tahaplaanile, näidati olematuna, suurendades hoopis muid ohtude (tuues näiteid ohtudes, mis kehtisid ka toimiva tavahääletuse korral).

Tavavalimiste ebaausa mõjutamise võimalusi on palju, hääle ostmisest otsese šantaažini välja. Nende kõrval ei paista e-valimiste turvaküsimused enam erilised ja heidutavad (T.Tammet, 07.10.05).

Diskursuses ei püütud leida lahendust tavahääletuses toimuvatele pettustele, vaid pigem toetuti argumentatsioonis just sellele, et niikuinii toimub hääleostmine, mõjutamine jms. Lepiti paratamatusega, et valimispettusi tehakse, samas loodetakse inimeste aususele.

Kui me vaatame eelnevaid valimisi ja paljulevinud valimisjärgseid kuulujutte sellest, kuidas valimistel mõnes paikkonnas on 25 või 30 krooni eest hääli saadud, siis ega praegugi kehtiv süsteem ei ole kunagi 100% turvaline olnud.

Nii et me ei saa kindlasti loota sellele, et kõik kodanikud ka praeguse valimissüsteemi puhul on ausalt oma häält kasutanud. Aga me peame eeldama seda, et üha rohkem ja rohkem kodanikke tulevikus oma õigusi ja põhivabadusi õigesti suudavad ja tahavad kasutada (K.Ojuland, Riigikogu 03.05.05)

Sagedasti kasutati sõnu: *usun, loodan, eeldan*, millest järeldub, et progressi diskursus püüdis vaid näidata, et tulevik on helgem ja kõik on ausamad.

Kommentaarides esines aga pigem kriitika riski diskursuse esindajate suunas:

Millegipärast peavad antud teemal vajalikuks sõna võtta kõige ebakompetentsemad isikud. Inimesed, kes arvavad, et on pädevad andmeturbe alal sõna võtma (E. Joandi artikli kommentaar).

Tehnoloogilise turvalisuse diskursust iseloomustavad terminid:

- *turvalisim*
- *kaardistatud, maandatud, kontrollitud, testitud*
- *ainulaadne*
- *IT-spetsialistid*
- *valija terve mõistus*
- *pettuses osalemine ebamõistlik*
- *tavavalimiste ebaausus eksisteerib*

4.1.3. Demokraatia arengu aladiskursus

Demokraatia arengu diskursuses kujutati e-valimisi demokraatiat edasiviiva jõuna. Olulise aspektina näidati valimisaktiivsuse kasvu ning üldisemalt e-demokraatia arengut. Riski diskursus püüdis aga täpselt samu aspekte eitada või ümberlükata. Progressi pooldav jõud süüdistas vastaspoolt demokraatiohtude liigset tähtsustamist: *ärgem siis kasutagem sõna ("demokraatia") malakana visionääride tümitamiseks (I.Tallo, PM 12.05.05).*

E-valimiste debati algatamisel oli üks peamisi eesmärke suurendada valimisaktiivsust noorte arvelt: see aspekt säilitas olulise koha progressi diskursuse argumentatsioonis ning leidis vastukaja poliitilise omakasuna. Suurem teemade valdkond oli ka pettuste, kuritarvitamiste ning laiemalt usaldusvääruse küsimus. Viimase puhul toetuti progressi diskursus *rahva usaldamise* põhimõttele ning pettuste *mõttetuse* ideoloogiale. Progressi diskursuses eksisteeris ka *mugavuse diskursus*, mis paigutus just demokraatia arengu diskursuse alla. Argumentatsiooni analüüsist selgus, et valija mugavust peeti demokraatia edasise arengu huvides oluliseks väärtuseks.

E-demokraatia aladiskursus

Demokraatia arengu diskursuses seoti e-valimisi *ainuõige valiku* ideoloogiaga, kus põhjendati erinevate näidetega elutempo ja -laadi muutumist. Üks peamisi teemasid oli valimisaktiivsuse tõstmine läbi noorte poliitikasse kaasamise.

Lähema kümne aasta vältel saab hääleõiguslikuks põlvkond, kelle suhtumine elutemposse ning avalikesse teenustesse ja toimingutesse, sealhulgas valimistesse, on põhimõtteliselt teistsugune kui praegustel üle kolmekümnestel. Need noored on kasvanud arvuti ja teleri, mitte enam raamatute najal (Ü.Madise PM, 16.06. 05)

Mis puudutab osalemise suurenemist, siis seda on tõesti prognoositud ja eriti just noorte arvel. Me kõik teame väga hästi, et nii nagu teistes Euroopa riikides, nii on ka Eestis väga ilmne niisugune tendents, et just nooremad inimesed ei käi väga aktiivselt hääletamas (K.Ojuland, Riigikogu 03.05.05)

Noorte seas valimisaktiivsuse suurendamine oli üks peamisi põhjuseid, mis poliitikud juba aastaid tagasi e-valimiste ideed soovisid rakendama hakata. Antud argument käis tugevalt läbi ka 2005. aasta debatis ning peamiselt seoti see kontekstiga, et noored teevad kõike interneti vahendusel. Seega nähti e-demokraatia arenguks vajaminevat üha pealekasvavat *interneti põlvkonda*.

E-demokraatia diskursus ei olnud valdavalt agressiivne, vaid pigem analüütiline, kuna teemad, mida esitati, olid väga realistlikud, statistikal põhinevad ning sama mure jagas ka riski diskursus. Samas tehti ka ennatlike ja enda argumente teotavad järeldusi, näiteks et noored ei lähegi üldse enam tavapärase hääletussüsteemi korral valima.

Vajadus tuua hääleõiguslikuks saav põlvkond hääletama ja „hoida” hääletajate hulgas neid, kes ühel hetkel e-maksuameti, e-panganduse ja tempo kasvu taustal enam jaoskonda valima ei läheks (Ü.Madise, PM16.06.05).

Antud diskursuses oli hierarhiliselt progressi diskursuses esirinnas, s.t. valimisaktiivsuse suurendamine noorte arvelt oli peamisi loosungeid ning riski diskursuses esitatud ohu, hirmu ja mure teemad ei suutnud e-demokraatia diskursust kõigutada. Pigem tuli välja, et see on paratamatu samm, kui tahetakse edaspidi kõiki valijagruppe valimistesse kaasata.

Kui valimised muutuvad ainult teatud ea, varanduse või hariduse poolest eristuva osa asjaks ühiskonnas, pole kaugel hetk, mil ühiskonna seniseid mängureegleid enam ei austata ja rahvas kaugeneb esinduskogudest lõplikult (Ü.Madise, PM 16.06.05)

Näites oli küll silmas peetud, et kui noori enam ei kaasata valimistesse neile atraktiivsel moel, siis kaugenevad nad teatud aasate pärast poliitilisest elust täielikult. Tegemist on küll progressi diskursusega, kuid sellise mõtteviisiga liginetakse riski diskursusele, nimelt oli riski diskursuses sama mure, ent vastupidise aktsendiga: kui traditsiooniline valimiskord muutub, et ole rahvas valimistest enam huvitatud. Seega mõlemad pooled kasutasid sama võtet oma vaate tõestamiseks.

Osalusdemokraatia on printsiip, mis nõuab laialdast osavõttu ja laialdase osavõtu võimaldamist, isegi sellele laialdasele osalemisele kihutamist, kui vaja. Huvi demokraatlike protsesside vastu, võimalus osaleda neis protsessides, võimalus kaasa lüüa on asi, mida me peame arendama ja ärgitama Eesti ühiskonnas. Jah, e-valimised toovad rohkem noori valima. Aga mis selles halba on? Kas teised jätavad siis valima minemata? Või kas kellelki võetakse see õigus ära? Mis selles halba on, et meie erinevate ellusuhtumiste ja kujunemislooga inimesed siin ühiskonnas leiavad mingi kontaktpunkti ja leiavad selle kas või ühise osalemise näol valimistel? (T.Lukas, Riigikogu 03.05.05)

Tõdeti, et ongi vaja n.ö kihutustööd teha ning võtta kasutusele kõik abinõud, kui vaja, et inimesed võtaksid valimistest osa. Enesekindla väitega, et e-valimised toovadki noori rohkem valima, püütakse kahtlejaisse sisendada varjatult teadmist, et teatud erakonnad võivadki võita enam e-hääletajate arvelt. Kuid mis siis? Vihjatakse, et oluline ei ole ju teatud erakonna võit, vaid üldine valimisaktiivsuse kasv, olgu siis ükskõik millise partei arvelt. Manipuleeriva käiguga näidatakse, et ME oleme ju kõik ühe asja eest väljas ning TEISED (ehk siis mitte e-hääletajad) ei jää ju millestki ilma.

Asesõna MEIE läbi püüti lähendada ka e-valimiste pooldajaid ja vastaseid, näitamaks, et ME oleme ühise eemärgi, parema tuleviku, eest väljas.

/.../ peaksime meie seadusandjatena pigem mõtlema positiivses suunas (K. Ojulnad, Riigikogu 03.05.05).

Diskursuses tuleb välja ka vastandus, et tehnoloogilise arengu uute produktidega on osadel raske kaasa minna. Ivar Tallo kasutab Päevalehes ilmunud aramusloos e-valimiste psühholoogilise barjääri väljenduseks väljendit *raskesti seeditavad*. Metafoori kasutus viitab, et psühholoogiliselt vastuvõetamatu viis valimiste korraldamiseks on ainus põhjus vastaste seas ehk luuakse kontekst, kus tehniliselt on kõik võimalik, jääb vaid oodata kuni vastased jõuavad *seedida* arutluse all oleva teema enda jaoks selgeks.

Tehniliselt poolelt hakkame me saama valmis internetivalimiste läbiviimiseks, kuid psühholoogiliselt tunduvad teistsuguse loogika järgi toimuvad valimised raskesti seeditavad (I.Tallo, PM 12.05.05)

E-demokraatia diskursuses kõlab ka kriitika poliitikute suhtes, kes kipuvad otsuseid langetama *omapäi*. Peetakse oluliseks, et e-valimisteks rakendatud tehnilist lahendust saaks hakata kasutama ka rahva kaasamiseks poliitiliste otsuste tegemisel.

E- ja posti teel hääletamise kaudu oleks suhteliselt lihtne ja odav korraldada paar korda aastas rahvaküsitlusi, mis nii otse kui ka kaude kärbiksid poliitikute võimu asju omapäi otsustada (T.Tammet, EPL 07.10.05).

Aspekt, et elektrooniline lahendus suudaks valijaid ja kaasamõtlejaid enam juurde tuua, sai riski diskursuses tugeva kriitika osaliseks. Pigem nähti e-demokraatia arendamisel muid võimalusi: *E-demokraatia arendamiseks on tõepoolest olemas palju häid võimalusi. Eelkõige tahaks mainida riigiasutuste ning poliitikute tegevusest teadustamist ning neile valijate, kodanike soovidest teada andmist* (M.Vabar, ÄP 02.06.05).

Siinkohal võib öelda, et progressi diskursuses püütigi sama, *kodanike soovidest teada andmist*, tähtsustada, kuid pakuti ka konkreetne vahend/ viis selle teostamiseks välja (elektrooniline hääletamine).

E-valimised seoti diskursuses tugevalt ka *mugavuse* kontekstiga. Mugavuse diskursuses rõhutati uue tehnoloogilise lahenduse kasutajamugavust.

Võib küsida ka nõnda: miks ei tohi hääletamist teha mugavamaks, tõsta selles valdkonnas avaliku teenuse kvaliteeti? Miks välismaalt kirja teel hääletamine ja eelhääletamine ning muud mugavad hääletamisviisid tohtis sisse seada, aga e-hääletamist enam mitte? (Ü.Madise, PM 16.06.05).

Sõnaga *kvaliteet* viidatakse e-valimiste headele omadustele, väärtustele. Varjatult kasutati mugavusele viitavust just noorte kaasamise eesmärgil. Internet võrdsustati mugavusega.

Pangatehingud tehakse, passi taotletakse, ametlikku infot saadakse interneti vahendusel. (Ü.Madise, PM 16.06.05).

Valimiste kasutajamugavust peeti küll oluliseks väärtuseks, kuid riski diskursuses võis kohata tõlgendust, milles suurendati, rõhutati mugavuse aspekte kõigi teiste eelduste vastu.

/.../ kus mugavus on vastandatud kõigile teistele valimiste õiguspärase läbiviimise eelsustele (E.Sepp, PM 29.08.05)

Progressi diskursus esitas mugavust kui kaasnähtust, kuid riski diskursus võttis selle kriitika alla ja tõlgendas nii, et *vaid mugavus* on progressi diskursusele oluline.

E-demokraatia diskursuses toodi sisse ka huvitav paralleel Euroopa Nõukogus arutelul olnud demokraatia arenemise edasistest stsenaariumidest. Paralleeliga taheti näidata, et veel

riskantsemaid ideed on Euroopas heaks kiidetud, mis rikuksid meie tänases arusaamas nii valimiste ühetaolisust, võrdsust ja materiaalse motiveerituse puudumist (I.Tallo, PM 12.05.05).

Ometi toetas komisjon oma analüüsis neid ettepanekuid, sest kodanike kaasamise ja huvide parema esindamise motiivid kaalusid nende põhimõtete rikkumised üles (I.Tallo, PM 12.05.05).

Antud näite varal võib järeldada, et e-demokraatia diskursus vaatas enam tulevikku ning nägi, et demokraatlikud protsessid peavad muutuma ning inimeste kaasamine sellesse saab olulisemaks kui kunagi varem.

Viidati ka teiste riikide e-valimiste katsetustele, toodi välja just neid näiteid, kus tulemusi oli arvestatud. Siin ka ennist sai öeldud, on Interneti-teel hääletamist kasutatud Inglismaal, Šveitsis, Prantsusmaal, Hispaanias ja Hollandis ning neid hääli on ka loetud (K. Ojuland, Riigikogu 11.05.05).

Toetati ka e-valimisi kui võimalust mitmekesistada ja muuta paindlikumaks valimistel osalemist (I.Tallo, PM 12.05.05) E-valimiste debatis toimus kahe diskursuse vahel võitlus tähenduse sõnastamise üle ning vastaspoole argumente ja fakte püüti "üle trumbata". Ivar Tallo tõi konteksti ka Euroopa tasandi, millega näidati, et Euroopas mõeldakse juba uuenduslikult ning otsitakse mitmekesiseid ja paindlike lahendusi demokraatia arendamiseks.

Kuna riski diskursuses projitseeriti demokraatia ohud tihti viisil nagu tavahääletus ei jääks toimima, seega püüdis progressi diskursus enda kaitseks rõhutada tavahääletuse püsijäämist.

/.../ see seadus ei võta kodanikult õigust minna valimisjaoskonda ja hääletada nii, nagu ta on harjunud eluaeg hääletama (K.Ojuland, Riigikogu 03.05.05)

Progressi diskursuses harjumustele viitamine ning demokraatia arengu uute viiside kajastamine vastandus riski diskursuses traditsioonilisuse diskursust. Üks pool püüdis viidata rituaalidele, teine aga sellele, et ka rituaalid muutuvad.

4.1.4. Progressi diskursuse kokkuvõte

Diskursuste eristumine /kontekstid

Progressi diskursuses eristusid aladiskursused, mille peamised teemad olid seotud innovaatilisusega; tehnoloogilise arenguga ning uute võimalustega, mis tehnoloogia pakub; demokraatia arengu ja tuleviku visioonidega.

E-valimistest rääkides loodi kuvand kui revolutsioonilisest sammust.

Olen veendunud, et elektroonilise hääletuse sisseviimine on revolutsiooniline samm (K. Ojuland)

Ja ilma uute revolutsiooniliste lahenduse rakendamata pidurdub Eesti areng.

Paneme Eesti uuesti arenema ja selleks, et edasi liikuda (T. Lukas).

Eesti arengu kõrval peeti oluliseks ka Eesti mainet välisriikide silmis:

Ma usun, et see, et Eesti on maailmas selles valdkonnas esirinnas (K. Ojuland).

Tehnoloogilise turvalisuse aladiskursuses viidati eksperthinnangutele, mis oled e-valimiste süsteemi heaks kiitnud.

Te teate väga hästi, lugupeetud küsija, et Eestis on tehtud väga põhjalikke turvauuringuid (K. Ojuland)

Väited olid selles osas kindlad ning vastaspoole kahtlustele turvalisuse ja privaatsuste teemadel, väideti, et *ega praegunegi kehtiv süsteem ei ole kunagi 100% turvaline olnud (K. Ojuland)*. Seega kasutati manipuleerimisvõtet, kus uut nähtust seostati vanaga ning rõhutati endale kasutoovaid näiteid. Leidus ka sildistamist, kus vastaspoolt nimetati negatiivse varjundiga väljenditega (*ründvaad erakonnad*). *Ma ei usu hästi, et e-valimisi ründavad erakonnad ja poliitikud on sisuliselt mures nende valimiste turvalisuse pärast (T. Tammet).*

Progressi diskursuses peeti oluliseks märkida, et inimene ise on pettusteks võimeline. Sellega tõrjuti retooriliselt vastaspoole argumente, et uue tehnoloogia kasutuselevõtt soodustab valimispettust.

/.../meil ongi oluline vaadata seda, kas tehnoloogia ise on pettusemootor, ja ma ütlen, et tehnoloogia ei ole võimeline pettuseks. Pettuseks on võimeline inimene (J. Laur)

E-demokraatia aladiskursuses peeti oluliseks rahva kaasamist poliitiliste otsuste tegemisel. Väideti, et valimisaktiivsus lähimal ajal langeb veelgi ja tuleb võtta kasutusele uusi lahendusi demokraatia arendamiseks. */.../pole kaugel hetk, mil ühiskonna seniseid mängureegleid enam ei austata ja rahvas kaugeneb esinduskogudest lõplikult (Ü. Madise).*

Enesekindlate väidetega näidati, et noored teevad kõike internetis ja muud võimalust ei ole ka valimiste puhul kui need muuta elektrooniliseks.

Need noored on kasvanud arvuti ja teleri, mitte enam raamatute najal (Ü. Madise)

Vajadus tuua hääleõiguslikuks saav põlvkond hääletama ja „hoida” hääletajate hulgas neid, kes ühel hetkel e-maksuameti, e-panganduse ja tempo kasvu taustal enam jaoskonda valima ei läheks (Ü. Madise, 16.06.05).

Levinumad manipuleerimisvõtted

Kasutati *omad poisid* manipuleerimisvõtet *meie*-seoste loomisel: nimelt kujutati *meid* kui kogu rahvast, lähendati vastaseid ja näidati, et tulevik on *meil* ühine ja selleks peab võtma kasutusele uusi lahendusi.

meil ongi oluline vaadata seda/.../

Meie huvides peaks olema, et riik ja rahvas areneksid

peaksime meie seadusandjatena pigem mõtlema positiivses suunas

Samaaegselt kohtas aga ka väljaarvamist *meie* seast. Eristati uuendustega kaasa minejaid ja vastaseid. Mõnele käib uuendustega kaasas käimine lihtsalt üle jõu (internetikommentaar).

Toimus ka hinnangu ülekandmist, eelkõige loodi paralleele internetipangandusega, mis on edukas ja hästitoimiv süsteem. /.../võtame e-panganduse - valdav osa Eesti elanikest kasutab ühel või teisel viisil elektroonilist pangandust, usaldades oma isikliku raha juhtmetele, mingitele arusaamatutele süsteemidele (J.Laur).

Kõneisikud

Riigikogu debatis võtsid sõna peamiselt Reformierakonna poliitikud, peamiselt põhiseaduskomisjoni liige ja kõnepuldis vastaja rollis olnud Kristiina Ojuland, samuti Isamaaliidust Tõnis Lukas. Arvamuslugudes esindas progressi diskursust Ülle Madise, kes ühtlasi on Riigikogu põhiseaduskomisjoni nõunik; TTÜ võrgutarkvara professor Tanel Tammet, kes on e-valimiste temaatikat põhjalikult käsitletud Justiitsministeeriumi poolt tellitud analüüsis *E-valimised Eesti Vabariigis: võimaluste analüüs*. Arvamuslugudes kandsid progressi diskursust ka Ivar Tallo (E-Riigi Akadeemia SA direktor) ning valimiskomisjoni esimees Heiki Sibul. Enim said debati vältel sõna poliitikud, tehnilise poole ekspertidest kajastus vaid Tanel Tammet ja Peeter Marveti arvamuslood. Kommentaaridest võib järeldada, et sõna võtsid ka tehnoloogia valdkonna esindajad, kes peamiselt kritiseerisid n.ö võhikute kommentaare.

4.2. Riski diskursus

Becki (2005[1986]:5) teooria järgi kaasnevad tehnoloogilise progressi ning elatustaseme tõusuga negatiivsed kõrvalmõjud, nõ *sotsiaalsed kõrvalmõjud*. E-valimiste debati käigus eristus lisaks progressi diskursusele riski diskursus, mis tundis muret uue valimissüsteemiga kaasnevate ohtude ja kõrvalmõjude pärast. Olulisemad debatis esilekerkinud ohud olid setud: privaatsuse, õiguspärasuse, turvalisuse, pettuste, legitiimsusega. Diskursuses kujutati

elektroonilist valimissüsteemi kui tehnoloogiliselt riskantset ning nähti sellise lahenduse rakendamises ohtu demokraatiale.

Debatis esile kerkinud diskursused kajastasid enamasti samu aspekte: eristusid samad aladiskursused, kuid paigutusid argumentatsioonilt õige-vale-, positiivne-negatiivne-skaala eri poolustele.

4.2.1. Innovatsiooni kriitika diskursus

Innovatsiooni kriitika aladiskursuses jäi kõlama heakskiit uute tehnoloogiate arengule, kuid tõstatati küsimus, miks ei ole teised Eestist edukamad riigid juba teinud säärast revolutsioonilist sammu.

Diskursus võtab omaks selle usu, et progress on a priori hea, ning püüab e-valimiste kriitika juures alati võtta üle ka progressi diskursuse defineeriva jõu: olles progressi vastu, oled halb. Diskursus ütleb, et me ei ole progressi vastu, aga.... Sellega püütakse end legitimeerida, sest ilmselt kardetakse, et kui jätta endast mulje kui progressi vastasest, oled kohe häbimärgistatud.

Elektroonilisi valimisi ehk e-valimisi propageerivad poliitikud on kindlad, et selle algatusega ärataks Eesti üleilmset tähelepanu ja kutsuks järele tegema. Selles pole tõesti põhjust kahelda. /.../ miks meist nii tehnoloogia kui demokraatia arengult ees olevad riigid pole seni nii "lihtsa" idee peale tulnud. (J.Allik, PM 10.05.05)

Jutumärkide kasutusega ("lihtne" idee) näitab, et progressi diskursuses on püütud jätta e-valimiste sisseviimisest muljet kui väga kergest protsessist, mille korral ei oleks vaja üldse pikka debatti pidada ja on selge, et e-valimised on innovaatiline samm, mille Eesti peab vastu võtma. Seda mõttelaadi toetab ka väljendi *propageerima* kasutus, mis antud kontekstis on selgelt negatiivse varjundiga ja viitab sellele, et progressi diskursuses ei nähtagi muud võimalust kui sundida oma mõtteviisi peale ehk propageerida vaid seda.

Kui progressi diskursus sidus innovatsiooni diskursuses argumentatsiooni tehnoloogia arenguga, siis riski diskursuses rõhutati hoopis demokraatlikke väärtusi, ega peetud uuenduslikku tehnoloogilist sammu esmatähtsaks.

On üsna selge, et küsimus pole siin infotehnoloogia turvalisuses või arvutisüsteemide ühildamatuses, sest neid asju annab ju alati parandada. Küsimus on demokraatia aluspõhimõtete mõistmises (J.Allik, PM 10.05.05).

Me ei tohi segi ajada tehnilist progressi ja ühiskonna arengut. Tehniline progress ei ole mitte alati teeninud ühiskonna arengut(J.Reiljan, Riigikogu 03.05.05).

Diskursus tõstatab olulisele kohale ühiskonna arengu aspekti, kuid ei nõustunud progressi diskursuse konstruktsiooniga, et tehnoloogiline edasiminekuks *teenib ühiskonna arengut*.

Eesti kui näidisriigi ideoloogia kanti riski diskursuses üle hoopis teisele tasandile. Jaak Allik põhjendab revolutsioonilise tehnoloogia kasutuselevõttu mitte kui eesrindlikku tegu, vaid kui diktaatorlikele riikidele eeskuju näitamist. Läbi ironiseeriva sõnakasutuse kritiseeritakse progressi diskursuses esitatud püüdu edendada Eesti mainet e-valimiste rakendamise toel.

Selline kiire tehnoloogiline hüpe demokraatiasse pakuks iseäranis suurt huvi meist ida pool asuvaile diktaatoreile ja küllap võib Eestisse peagi oodata näiteks Turkmeeni või Kalmõki rikka isevalitseja esindajaid. Ja kujutage siis ette rahvusvaheliste vaatlejate nägusid, keda X riiki saabudes võtab vastu laialt naeratav «president» ja teatab, et neil on 50% valijaist Eesti eesrindlikku kogemust kasutades juba hääletanud (J.Allik, PM 10.05.05).

Sama ideed kandsid väljaütlemised : *Eestil džungli tase /.../ Eesti e-valituse konkurent on Mosambiigi e-valitsus (T.Alatalu, SLÕ 08.08.05), Täisturumajandus Banaanivabariigis (T.Tammert artikli kommentaar), millega pandi Eesti tehnoloogiline areng küsimärgi alla.*

E-valimistest motiveeritud ärimeeste soovunelm, just nagu saaks Eesti uut valimistehnoloogiat edaspidi müüa kogu maailmas, pole alust. Võib-olla mõni diktaator ehk ostakski, näitamaks oma maa valimiste paremaid külgi. Riikides, millega Eesti sarnaneda soovib, saadakse arvatavasti veel kaua hakkama sel moel, et valijad jala valima lähevad (E.Joandi, EPL 29.06.05)

Diskursuses kujutatakse e-valimisi kui *ärimeeste* soovi müüa lahendust maailmas edasi, seega konstrueeritakse e-valimisi kui kellegi omakasu projekti.

Ironiseeriva keelekasutuse kaudu näidati väheolulisena vastaspoole eemärki tutvustada e-valimiste rakendamisel Eestit kui kaasaegset, infotehnoloogia vallas esirinnas olevat riiki. Vastaspoole Eesti e-edu ideoloogiat minimaliseeriti läbi sildistamise (edev *e-identiteedi arendamise võimalus*).

Kuid Eesti e-identiteedi arendamiseks on ka teisi, vähem edevaid võimalusi, töötagem edaspidi parem nende kallal (E.Sepp, PM 29.08.05).

Olen alati imetlenud Eesti edukust nii panganduse kui ka avaliku sfääri teenuste siirdumisel interneti. Riigikogus arutluses olev idee interneti teel hääletamise võimaldamisest tekitab siiski palju küsimusi (A. Sikk, EPL 06.05.05).

Mõttetu rahakulutus! Toetage innovatsiooni hoopis mujal, teistes valdkondades (Ü.Madise artikli kommentaar).

Täendusväli, mis antud diskursuses kõlama jäi, kiitis seega Eesti infotehnoloogia arengut, kuid rõhutas, et demokraatliku hääletusprotsessi läbiviimisel tuleks kasutada siiski vähem riskantseid vahendeid ning innovatsiooni võiks rakendada teistes valdkondades. Kommentaarides toodi sisse just rahaline tasand, mis nägi, et kulutused e-valimiste süsteemi tarvis on liialt suured.

Kõik see maksab – teadagi kelle taskust (Ü. Madise artikli internetikommentaar). Kommentaar oli esitatud ajalehes Postimes ilmunud artiklile, mis esindas peamiselt progressi diskursust.

Võrreldes progressi ja riski antud aladiskursusi, võib järeldada, et suuremat kõlapinda sai riski diskursus. Kui progressi diskursuses peeti innovatsiooni diskursust oluliseks ning mõtteviisi kasutati sageli e-valimisi pooldavates põhjendustes, siis riski diskursus ekspluateeris enam teemat kriitilisest aspektist ning seetõttu sai ka enam kajastatud. Ehk arvamugludes kordus innovatsiooni kriitika diskursuse mõttelaadi enam seotuna riskide ja kahtlustega.

Innovatsioon kriitika diskursuses toodi sisse ka omakasu kontekst: /.../ *kui tuleb külla laptop'iga inimene ja palub hääletada /... See saab kindlasti niimoodi toimuma, sest kindlasti juba praegu analüüsitakse erakondade peakorterites, -kontorites võimalusi, kuidas panna see väga innovatiivne, väga revolutsiooniline seadusmuudatus teenima oma partei eesmärgi, oma partei huve ehk tootma parteile rohkem hääli.*

Huvitav on see, et mõjutamise võimalus seoti siin tehnikast sõltuvaks ning omakasu kontekstiga. Mures oldi aspekti üle, et keegi saab enam hääli, mitte selle üle, et valimistulemused ei ole legitiimsed.

Kommentaarides kujutati e-valimisi kui Eesti mainet kahjustavaks projektiks. /.../ *sellise põhjuse ja tagajärgede pärast polegi teised riigid sarnast süsteemi rakendanud. Meie Eesti muutub veelgi tolamaks nii oma inimeste kui võõramaalaste silmis (Ü.Madise artikli kommentaar).*

Kasutati poliitikute poolt konstrueeritud arusaama *tagajärgede pärast pole teised riigid ka süsteemi rakendanud* ülevõtmist.

Innovatsiooni kriitika diskursuse sarkastiline keel ning utopistlikud näited võimandasid veelgi diskursuse kriitilist aspekti. /.../ mulle see ID kaardiga asi väga meeldiks kui seal valimiste veebilehel oleks nupp nagu lotos PLIKS-PLAKS, s.t. arvuti ise valiks mulle ekraanil olevate piltide seast ühe (Ü.Madise artikli kommentaar).

Innovatsiooni kriitika diskursuse olulised aspektid:

- Tehnoloogiline edu ei taga veel ühiskonna arengut
- Revolutsioonilises tehnoloogia valdkonnas on näiline
- Jätkem uuenduslikud lahendused valimiste protseduuridest välja

4.2.2. Tehnoloogiliste riskide aladiskursus

Diskursuses seati üles kõikvõimalikke ohte, mis võivad e-hääletuse korral juhtuda. Riski diskursus oli debati selles osas kindlasti domineerivaks pooleks ning kasutas turvalisuse küsimustest rääkides teatud määral manipuleerivat keelt, kuid esitati ka konstruktiivset kriitikat süsteemi toimimise suhtes.

Diskursuses toimus osapoolte vahel tihe konkurents. Võitlus käis riskide sõnastamise üle: riski diskursuse eesmärk oli tuua debati sisse ohu, hirmu kontekst ning progressi diskursuse püüd oli riske maandada.

Riski diskursuse domineerivust debatis iseloomustavad jõulised pealkirjad ja väljaütlemised:

Internetivalimised: ohtlikud ja kasutud (A.Sikk, EPL 06.05.05)

Peamine ohuallikas on arvuti ise /.../ (E.Sepp, PM 29.08.05)

Arvutid on liialt haavatavad /.../ (A.Alatalu, SLÕ 08.08.05)

Manipuleerimisvõttena kasutati sagedasti hirmule apelleerimist. Diskursus haalus osalt ka demokraatia arengu diskursuses esitatud ohtudega: jälgitavus, privaatsus, salajasus. Konteksti toodi erinevaid tehnoloogilisi ohte, mille reaalses esinemises olid IT-spetsialistid küll hinnanud väikeseks, kuid diskursuses toodi need siiski sisse.

Erinevad nuhktarkvara programmid ja viirused võimaldavad arvuti üle kergelt kontrolli võtta, mille tulemuseks on kas jäädvustatud ja kodeeritud ning edasi kuhu vaja saadetud info selle kohta, mida ehk

kuidas selle arvutiga hääletati. Jäädvustada saab nii kõiki klahvivajutusi kui kuvari pilte (E.Sepp, PM 29.08.05).

Kui progressi diskursusele oli omane tuua enda argumendi toetuseks mõni reaalselt hästitoimiv näide, siis vastupidiselt toodi riski diskursuses välja negatiivsed näited, viitamaks tehnoloogia usaldamatusele.

Paar nädalat tagasi avastasin välismaalt tulles, et ei saa oma arvutist e-kirju teele läkitada (A.Alatalu, SLÕ 08.08.05).

Ei maksa unustada, et üks põhjusi, miks Eestist tunduvalt enam arvutiseeritud Soome ja USA loobusid e-valimistest, oli protsessi tehnikakülg – arvutid on liialt haavatavad ja valimised poliitiliselt liialt kaalukad sündmused selleks, et jätta inimeste ja riikide saatuse otsustamine eksida võiva tehnik hoolde (A.Alatalu, SLÕ 08.08.05)

Tehnikat iseloomustati kui: ekslik, haavatav. Sarnaselt innovatsiooni diskursusele jäi kõlama valimiste kui liialt kaaluka sündmuse kontekst, mille puhul tuleb minimaliseerida riskioht.

Diskursuses toimus sageli vastaspoole argumentatsiooni ironiseerimine (nimetamine hämaks) ning tehnoloogilist turvalisust kasutati kui relva, millega rünnates saavutati domineerivus. Kontekst, kus diskursus toimus, sidus e-valimiste süsteemi kahtluse alla ning lõi kuvandi kui usaldamatust, riskantsest lahendusest.

Millekski muuks kui hämaks on neid vastuseid raske nimetada – kui ikkagi panustatakse mingile tehnikavahendile, siis peab olema ka kindlus, et kõik selle esindajad oleksid töökindlad ja kui mõni seda ka pole, peab viga olema kohe tuvastatav ja parandatav. (A.Alatalu, SLÕ 08.08.05).

Tehnoloogiliste riskide diskursusesse haalus ka kuritarvitamise diskursus. Kui üks pool riski diskursuses rõhus enam võimalikele süsteemi vigadele, siis teine pool ähvardas diskursuses rünnete, hakkimiste ning kuritarvitamise ohuga. Läbi negatiivsete näidete konstrueeriti ohte ning püüti nene reaalset esinemissagedust suurendada.

E-süsteemi turvalisus on suhteline. /.../ Esimese tõendamiseks kasutavad idee pooldajad võrdlust e-pangandusega. Ometigi on hulgaliselt näiteid, kuidas kratid on pangaarvet rüüstanud. Küll kadunud või kopeeritud pangakaardi või varastatud PIN-koodide abil, küll usalduse kuritarvitamise tagajärjel (E. Sepp, SLÕ 02.06.05).

Teatavasti häkitakse meil alatasa panga kõikvõimalikesse serveritesse sisse, tehakse ülekandeid jne, jne. Alles eelmisel nädalal oli mingi koolipoiss jälle PIN-koodid teada saanud (T.Tammsaar, Riigikogu 03.05.05).

Krediitkaartidega toimub pidevalt palju pettusi, inimesed kasutavad neid lihtsalt mugavusest (Ü.Madise artikli kommentaar).

Kasutati strateegiat (van Dijk 2005: 314), mille puhul rõhutati infot, mis on kõneleja ideed toetav. Sama võtet kasutati ka progressi diskursuses, kus toodi välja e-panganduse plussid. Siinkohal aga tuuakse välja e-panganduse negatiivsed aspektid, kasutades tähelepanu äratavaid ning mõjusaid väljendeid: *kratid, rüüstavad, usalduse kuritarvitamine*. Van Dijk (2005) peab oluliseks analüüsida leksikat, tuua välja, milliseid sõnu kasutab kõneleja kõige „kohasematenä“. Antud diskursuses on mitmeid näiteid kallutatud sõnakasutuse kohta, teemast võib jääda kõlama arusaam: *meil siin Eestis kratid ja häkkerid ründavad pangasüsteeme ja varastatakse alatasa PIN-koode*.

Sa (K.Ojuland) väitsid, et teie valimised on turvalised. See tähendab siis seda, et nad peavad olema turvalisemad kui pangateenused (T.Tammsaar, Riigikogu 03.05.05).

Toimus kahe osapoole eristamine, kus e-valimisi nimetati lausa pooldajate omaks (*teie valimised*), näidates seeläbi distantseerumist elektrooniliste valimiste ideest ning rõhutades e-valimiste realiseerimisvõimaluste vähesust (*peavad olema turvalisemad kui pangateenused*).

Internetikommentaaries omas prevaleerivat positsiooni just tehnoloogilise turvalisuse diskursus. Peamiselt sisaldus diskursuses samu ideeliine, mis valitsesid arvamugudes ja riigikogu istungitel. Erinevuseks oli see, et diskusioon tehniliste aspektide osas oli professionaalsem. Võib järeldada, et sõna võtsid oma ala spetsialist ning keelekasutuses esinesid spetsiifilised terminid nagu: *krüptitud, hashid, räsi, baasid, krüptimisalgoritmid, viiruse- ja troojaprogrammid*.

Diskursuses või paralleele tuua legitiimsuse diskursusega, sest tänu kommentaaride eripärale, sai neist juba avalikus kommunikatsioonis esilekerkinud teemadele vastukaja. Seega, oli näha, kas kaasa oli mindud riski või progressi diskursuse mõttelaadiga.

Mina ei hääleta elektrooniliselt, sest pole kindel, et mu antud hääel jääb salajaseks (Ü.Madise artikli kommentaar).

Minu meelest ei tohiks hääletamine kunagi internetti minna. Kas meil on vaja, et valimistulemusi oleks võimalik mõne hackeri poolt reguleerida? (A. Sikk artikli kommentaar).

Tehnoloogia usaldamatuse diskursuse olulisemad aspektid:

- Arvutid haavatavad
- Kratid, hakerid rüüstavad
- Kindluse puudumine
- Süsteemi turvalisus suhteline

Peamine kontekst oli fokuseeritud turvalisuse puudumisele e-valimiste rakendamisel.

2.2.3. Demokraatia ohu aladiskursus

Riski diskursuse kõige jõulisemad argumendid, näited ja põhjendused e-valimiste debatis olid seotud riskiga demokraatiale. Diskursuses tõstati väga mitmed teemad: valimispettused, legitiimsus, valimissüsteemi -ja tulemuste usaldusvärsus, traditsioonide kadumine. Debatis võis eristada õigustuslikke argumente, mis püüdsid progressi diskursuses loodud vaateid ümberlükata ning teisalt esines n.ö ründav, domineeriv pool, mis esitas enda ideed pooldavaid argumente väga järjekindlalt, rõhutades vaid oma kasulikke aspekte: *demokraatlikus mõttes on kodus valimine, mitte e-valimine, vaid põhiseaduse rikkumine, ebademokraatlik, korruptiivne hääle ostmise süsteem* (J. Reiljan, Riigikogu, 11.05.05).

Demokraatia arengu seisukohast nägi riski diskursus ohuna legitiimsuse vähenemist ning traditsioonide kadumist. Kardeti, et uut moodi valimised õõnestavad traditsioone, mis omakorda vähendab poliitilise süsteemi legitiimsust

Legitiimsuse kao diskursus

Legitiimsuse kao diskursus vaatas e-valimisi esmalt sellest aspektist, kui õigetena, ausatena need tunduvad valijatele ning teisest aspektist, kui legitiimsed saavad olla e-valimiste tulemused. Samuti paigutus legitiimsus diskursuse alla mure mõjutuste pärast: diskursus kujutas, et elektrooniline hääletamine võimaldab inimeste valikuid enam mõjutada ning valiku tegemist survestada. Seeläbi muutes valimistulemusi.

Riski diskursuses tõstatati kahtlus, kas elektroonilist lahendust kasutavad valijad langetavad oma otsuse kaalutletult või hääletavad ainult selleks, et uut süsteemi proovida.

/.../ olgu valimisaktiivsus pigem väiksem, kuid kaalutletud ja kvaliteetne. Mitte aga pelgalt aktiivne ja impulsiiivne (E.Sepp, SLÕ 02.06.05).

/.../ kas inimesed, kes ütlevad, et neil ei ole ühel pühapäeval nelja aasta jooksul aega minna valimisjaoskonda, ilmtingimata üleüldse kvalifitseeruvad n-ö teadlike valijatena (S.Mikser, Riigikogu 03.05.05).

Seega diskursuses pandi kahtluse alla, kas elektroonilise hääletuse kaudu läbiviidud valimiste tulemused peegeldavad teadlike valijate valikut.

/.../ inimeste võime läbikaalutud, mõistlikke otsuseid langetada kahaneb internetis surfamise ajal. Argielus täiesti tasakaalukas kodanik võib end lasta veebiavarustes lasta niivõrd labaselt sisse vedada, et vaata ja imesta (M.Vabar, ÄP 02.06.05).

Diskursuses tõstatus seega sama hirm, millele töö teoreetilises osas on viidatud teadlase Oostveeri (2006) uuringute põhjal: kui inimene hääletab kodus, isoleerituna arvuti taga, tõuseb tõenäoliselt esile identiteedi individuaalsem tasand (ja individuaalsem omakaspüüdlikkus) kui siis, kui hääletatakse ühiskondlikus ruumis, teiste erinevate taustaga ja erinevatest gruppidest inimeste või kolleegide keskel.

Teisalt sai legitiimsuse diskursuses riski sõnastusest endast risk. Nimelt progressi diskursus nägi riskina seda, kui avalikus kommunikatsioonis võimendatakse üle riski temaatika.

Kahtlemata on e-hääletamise rakendamine mõneti riskantne. E-hääletamise süsteem võib ju töötada laitmatult, kuid ebaõnnestumiseks piisab sellest, et e-hääletus näib ebaaus (Ü.Madise, PM 16.06.05).

Kõik toimib väga hästi, kuniks rahvas valitsejaid usaldab, ent kui satub riigi etteotsa mõni, kellest tõesti tahaks lahti saada, siis muutuvad olemuslikult kinnised ja kontrollimatud e-valimised demokraatiale ohuks (Joandi artikli kommentaar).

Rahva usaldust peeti ka kommentaarides oluliseks ning nähti e-valimiste süsteemi läbikukkumist siis kui valijad ei usalda enam kandidaate.

Kommentaarides oli legitiimsuse diskursus tugevalt esindatud. Risk seoti ka süsteemi keerukusega kontekst. *Selline võimalus kätkeb endas palju segast ja viib kindlasti kas kohtuprotsessideni või jätab rahvale valimistest veelgi halvema mulje, mis omakorda vähendab veelgi valijate arvu (Madise artikli kommentaar). Poliitikud peaksid seda IT-külge täpsemalt selgitama, kui nad tahavad e-valimiste poolehoidjaid võita (Madise artikli kommentaar).*

/.../ Selles valguses on e-valimised viga, kuna valimiste läbipaistvus ühiskonnas väheneb oluliselt, vaid mõned tehnofriigid saavad süsteemi kontrollida (A.Sikk artikli kommentaar).

Inimesed ei pruugi süsteemi toimimisest aru saada ning seetõttu ei usaldata ka tulemusi: millest tulenevalt võib aga valimisaktiivsus hoopis langeda. Olulise tahuna diskursuses oli ka riski, et inimesi mõjutatakse andma hääli kellegi teise tahtest lähtuvalt */.../sellisel moel läbi viidud valimiste korral ei ole võimalik tagada, et valimised on vabad ja inimesed hääletavad oma veendumuste järgi (A.Sikk artikli kommentaar).* Hirm selle eest, et hääletada ei pruugita saada nende veendumuste kohaselt, paneb küsimärgi alla taaskord valimiste üldise legitiimsuse.

Ühtlasi seoti legitiimsus vähenemine traditsioonide kadumise kontekstiga. Valimisi kujutati kui rituaali, mida tuleb hoida ja säilitada olemasoleval viisil. E-valimisi kujutati valimisprotseduuri detratitsionaliseeriva jõuna.

Reaalselt olid e-valimised juba mitmetes seadustesse sisse kirjutatud ning vaatluse all oleva menetluse eesmärk oli täpsustada teatud sätteid. Riski diskursuses kõlas aga osati endiselt e-valimiste realiseerimis-võimaluste põhimõtteline eitamine ja idee vastu- töötamine. Põhjendusteks toodi: *ebademokraatlikust, põhiseaduse vastasust.*

Selle seadusega soovitakse e-valimised viia sisse ebademokraatlikul, Eesti põhiseaduse vastasel viisil ja meetodil, mida üheski maailma riigis ei ole rakendatud, niisiis mittedalajane kodus hääletamine elektronvahendite abil (J.Reiljan, Riigikogu 03.05.05).

Me teame, maapiirkondades ei ole Interneti-side tihti võimalik sellepärast, et tehniliselt ei ole see kindel, kompuutritega tuleb varustada kõik valimisjaoskonnad (J.Reiljan, Riigikogu 03.05.05).

Põhimõtteline vastaseis e-valimiste rakendamisele valitses näiteks Rahvaliidus ning analüüsides antud teema raames keelekasutust, selgub, et paljuski võib hoiak olla seotud hirmuga uue tehnoloogia ees. Terminid *elektronvahend, kompuuter* ei ole eriti täpsed ja kaasaegsed, mistõttu saab oletada, et sisuliselt oldi vastu just tehnilisele progressile, kuigi pool ise seda ei tunnista: *Rahvaliit on kahtlemata samuti nagu teised progressi ja arvutiseerimise tuline pooldaja.* Võib aga järeldada, et sooviti sarnaneda teistega ning progressi diskursuse konstrueeritud "vanameelsuse" sildist vabaneda.

Riski diskursus kasutas enesekaitseks väidet, et nemad on progressi poolt ning läksid justkui kaasa progressi diskursuse mõtteviisiga, et progress on püha asi ja seda tuleb toetada. Samas toodi näiteid, kus progressi ei tuleks rakendada (*Concordi lennud*). *Keegi ei ole tehnilise*

progressi vastu, aga on asju, kus ikkagi seda piiratakse /.../ Concordi lennud ju lõpetati, kuigi ta oli nõ viimane sõna, aga ometi peeti vajalikuks sealt samm tagasi astuda (A.Alatalu, Riigikogu 03.05.05).

Irooniatule alla jäi ka kogu e-valimiste süsteem, kus labastati ideed, et on võimalik üldse ilma järelvalve ja kontrollita valimisi teostada.

Ja nüüd teatab Eesti, et demokraatlikke valimisi on võimalik korraldada ka ilma valimiskomisjonide, hääletuspunktide, -kabiinide, -sedelite ja häätelugemiseta. Et võimalikud on valimised, mis on põhimõtteliselt vaadeldamatud ja kontrollimatud (J. Allik, PM 10.05.05).

Diskursus vastandus e-demokraatia diskursusele. Peeti oluliseks traditsioonide ja rituaalide jätkamist toimima valimissüsteemi raames.

/.../ on igal demokraatlikult mõtleval kodanikul aega ja võimalik kõigi teistega ühetaoliselt, vabalt ja samas salajaselt panna puhtad riided selga, minna või sõita oma valimisjaoskonda ja teha seal oma valik. /.../ Valimistel on muu hulgas sümboli tähendus, rituaali tähendus, ühtekuuluvuse näitamise tähendus(J.Männik, Riigikogu 03.05.05)

Argumentatsioon on rahvuslikke väärtusi tunnustav, kuid argumentatsiooni alus moonutatud: eeldatakse justkui tavahääletuse kadumist, mitte e-valimiste süsteemi lisandumist. Näitega inimene saab panna aastas korra pihtad riided selga luuakse valimisprotseduuris liialt isamaaline kuvand, mis sai ka progressi diskursuses ruttu tagasilöögi.

Sarnaselt tehnoloogilist riskide diskursusele heideti ette liigset virtualiseeritust.

Üldiselt me tikume ületähtsustama, et mitte öelda, müstifitseerima virtuaalmaailma, arvutiseerimist. Arvutimaailm peab võimaldama meil elu paremaks muuta, kvaliteetsemaks muuta, mitte muutuma vahendist eesmärgiks, mitte reaalsel maailma virtuaalsega asendama /.../ *Miski ei võõranda, ma arvan, ühiskonda ja inimesi võimust ja üksteisest rohkem kui reaalsuse asendamine virtuaalsusega* (J.Männik, Riigikogu 03.05.05).

Samuti esines diskursuses vastaspoole süüditusi, kus e-valimiste pooldajaid nähti kui demokraatia põhimõtete rikkujaid.

See on eriti vastik, et Eesti parlamendis on selliseid inimesi, selliseid erakondi, kes oma riigis demokraatlikke põhimõtteid jalge alla tallates püüavad millegipärast teisi selles süüdistada (J. Reiljan, Riigikogu 09.06).

Kui progressi diskursuses oli oluline argument *mugavus*, mis realiseerub just nimelt läbi toimingute virtualiseerimise, siis riski diskursus lõi virtualiseerimisele ümber mitte *mugavuse*, suurema *osaluse* vaid *võõrandumise* konteksti.

Diskursuses tehti järeldus, kus mugavusest oli saanud vastand kõigile teistele olulistele aspektidele. Vastupidiselt progressi diskursusele, mille eesmärk oli suurendada valmisaktiivsust (võttes vajaduse kasutusele uusi lahendusi), pidas riski diskursus oluliseks pigem riigiasjadest huvitatud inimeste hääli. Sellele viitab ka Sepa arvamuse tsitaat, *kui ei viitsi, siis ei viitsi* – ehk kes ei viitsi kohale minna ja tahab mugavalt hääletada, siis nende hääle ei ole riigile vajalik. *Seega oleme me nüüdseks oma poliitilise debatiga jõudnud olukorda, kus mugavus on vastandatud kõigile teistele valimiste õiguspärase läbiviimise eeldustele /.../ Mugavus ei ole põhiseaduslik õigus – kui ei viitsi, siis ei viitsi (E.Sepp, PM 29.08.05).*

Legitiimsuse kao aladiskursuse olulisemad aspektid:

- *E-valimisi tajuti ebaõiglastena*
- *Kui teadlikud on valijad?*
- *Mõjutuste hirm*
- *Süsteemist ei saada aru*
- *Valimisrituaali olulisus*
- *Pole mõtet ületähtsustada virtuaalset maailma*
- *Mugavus ei vastanda teisi valimiste olulisi kriteeriume*
-

2.2.4. Riski diskursuse kokkuvõte

Diskursuste eristumine /kontekstid

Riski diskursuses eristunud innovatsiooni kriitika aladiskursus vastandus progressi diskursuse innovaativsuse aladiskursusele. Kui progressi diskursus sidus aladiskursuse riigi arengu, edu ja mainega, siis riski diskursuses pöörati kõik argumendid vastupidiseks. Tehnoloogilist edumeelsust kõrvutati demokraatlike väärtustega: *küsimus on demokraatia aluspõhimõtete mõistmises (J. Allik)* ning suhtuti iroonilise tooniga progressi diskursuse loosingisse Eesti e-
edu suurendada: *Eesti e-identiteedi arendamiseks on ka teisi, vähem edevaid võimalusi (E.Sepp).*

Progressi diskursuse maineparandamise ideele leidis vastukaja, kus enesekindla väitega toodi välja mõte, et üksnes diktaatorilikele riikidele saame olla sellise lahendusega eeskujuks.

Selline kiire tehnoloogiline hüpe demokraatiasse pakuks iseäranis suurt huvi meist ida pool asuvaile diktaatoreile (J. Allik).

Kommentaaries toodi sisse ka süsteemi kulukuse kontekst. Riskina nähti *mõttetut rahakulutamist (Madise artikli kommentaar).*

Tehnoloogia usaldamatuse aladiskursus seoti kontekstiga, et tehnoloogiat ei saa usaldada: *arvutid on liialt haavatavad (T. Alatalu); internetivalimised: kasutud ja ohtlikud (A.Sikk).* Näidete toomisel kasutati manipulatiivseid võtteid, kui näited toodi vaid enda argumendi toetuseks. Palju esines kriitilisi märkusi e-valimiste süsteemi turvalisuse aadressil just arvamused, aga ka Riigikogu debattides.

Demokraatia ohu aladiskursus hõlmas teemasid, mis seotud traditsioonide hoidmisega ning legitiimsusega. Oluline on märkida, et riski diskursus läks osalt kaasa progressi diskursusega: nimelt kiideti heaks tehnoloogiline areng (*nt. Rahvaliit on kahtlemata samuti nagu teised progressi ja arvutiseerimise tuline pooldaja. J. Reiljan*), kuid ei peetud õigeks seda just e-valimiste puhul rakendada. Seega püüti justkui vabaneda hinnangust, et ollakse uuenduste vastu. Progressi diskursuse argumendid (valimisaktiivsuse tõstmine, mugavus jne) lükati ümber argumentidega, et valimiste protseduur on rituaalne ning seda ei saa lõhkuda.

Valimistel on muu hulgas sümboli tähendus, rituaali tähendus, ühtekuuluvuse näitamise tähendus (J.Männik).

Demokraatia ohu diskursus tõstatas riskina ka privaatsuse ja muud põhiseaduslikud õigused: *ühetaolised, vabad ja salajased valimised* Ironiseeriti ja naeruvääristati, kuidas on Eestis võimalik demokraatlike valimis korraldada /.../ ilma *valimiskomisjonide, hääletuspunktide, -kabiinide, -sedelite ja häältelugemiseta (J.Allik).*

Legitiimsuse ohu aladiskursus seadis kahtluse alla, kuivõrd poliitikast huvitatud inimesed üldse e-hääletusest osa võtavad: /.../ olgu valimisaktiivsus pigem väiksem, kuid *kaalutletud ja kvaliteetne (E. Sepp); /.../ ilmtingimata üleüldse kvalifitseeruvad n-ö teadlike valijatena (S.Mikser).* Riskina nähti ka aspekti, et e-valimisi tajutakse ebaausatena, sest avalikud debatis kõlasid valdavalt riske rõhutavad argumendid.

E-hääletamise süsteem võib ju töötada laitmatult, kuid ebaõnnestumiseks piisab sellest, et e-hääletus näib ebaaus (Ü.Madise).

Lisaks väljatoodud diskursustele eksisteerid riski diskursuses ajakirjanduse kriitika diskursus, kus kaudselt sildistati vastaspoole kõneisikuid. *Meie ajakirjanduses on ilmunud näiteks Reformierakonna eelmise esimehe kirjutised, kus ta demokraatia üle irvitas, nimetades seda jõuluvanapoliitikaks (J. Reiljan, Riigikogu).*

Diskursuses esinenud manipuleerimisvõtted

Moonutati reaalsust, püüdes näidata, et *e-valimised on motiveeritud ärimeeste soovunelm /.../ (E.Joandi)*. Progressi diskursuse maineparandamise ideele leidis vastukaja, kus enesekindla väitega toodi välja mõte, et üksnes diktaatorilikele riikidele saame olla sellise lahendusega eeskujuks: *selline kiire tehnoloogiline hüpe demokraatiasse pakuks iseäranis suurt huvi meist ida pool asuvaile diktaatoreile (J. Allik).*

Esines ka sädelevat umbmäärasust, kus liialdati võimalike tulevikustsenaariumitega ning kasutati irooniat (ülistavad sõna väga kasutus) */.../ kui tuleb külla lap-top'iga inimene ja palub hääletada /... See saab kindlasti niimoodi toimuma, sest kindlasti juba praegu analüüsitakse erakondade peakorterites, -kontorites võimalusi, kuidas panna see väga innovatiivne, väga revolutsiooniline seadusmuudatus teenima oma partei eesmärgi.*

Riigikogu debattides kasutati korduvalt metafoori ”puhtad riided”, millega taheti näidata valimiste rituaalsust. Säärane demagoogia sai vastaspoolelt korduvalt vastukaja - sest riski diskursus püüdis siinkohal moonutada reaalsus, luua kuvand justkui tavahääletussüsteem kaoks e-valimiste rakendudes.

/.../ võimalik kõigi teistega ühetaoliselt, vabalt ja samas salajaselt panna puhtad riided selga, minna või sõita oma valimisjaoskonda ja teha seal oma valik (J. Männik).

Kaarditrikina kasutati ka omale kasutoovate näidete toomist, kus põhendati, et internetiga seotud teenused on haavatavd; eksisteerib rünnete oht ja häkkerid, kes võivad süsteemi kuritarvitada jne (*on hulgaliselt näiteid, kui kratid on pangaarvid rüüstanud*). Sildistamisstrateegiale toetudes püüti vastaspoole argumenet *hämaks* nimetada: *milleksi muuks kui hämaks on neid vastuseid raske nimetada (T. Alatalu)* ning võhikuteks pidada.

Tundub, et Riigikogus E-valimise poolt hääletanud tegelased on võhikud, kes ääretult selgetest õiguslastest asjadest aru (Joandi artikli kommentar).

Kõneisikud

Riski diskursuse peamised kõneisikud olid poliitikud, vähe esines infotehnoloogide, ühiskonnateadlaste või politoloogide arvamusi. Allan Sikk tartu Ülikooli politoloogina esindas poliitika spetsialiste meedias (uuritud valimi sees). Huvitaval kombel olid paljud meedias sõnavõtnud kõneisikud samad, kes ka Riigikogus esinesid: Toomas Alatalu ja Evelyn Sepa, Jaak Alliku näitel oli tegemist kõneisikutega, kes võttis sõna nii Riigikogu kui meedias, seega toimus samade argumentide ja diskursuste ülekandumine Riigikogust meediasse. Aktiivselt esindasid riski diskursust Rahvaliidu poliitikud Janno Reiljan, Jaanus Männik, Tiit Tammsaar ja Keskerakonna poliitikud (eesotsas Sven Misker). Riski diskursuses võttis sõna ka arvutispetsialiste (eelkõige kommentaarides) ja Elmer Joandi. Legitiimsuse aladiskursuses oli esindatud ka üldiselt progressi diskursuse kõneisik Ülle Madise, kes tundis muret diskussiooni kallutatuse pärast, millest tulenevalt võib tekkida e-valimiste kehtestamisel legitiimsus kriis (liialt riskidele suunatud diskussiooni tõttu).

5. Järeldused ja diskussioon

Analüüsitud diskursused

Uuritud tekstides eristusid riski ja progressi diskursused selgelt teineteisest. Osalt kehtis jaotuvuse põhimõttena e-valimiste pooldajate ja vastaste jagunemise muster: ehk e-valimisi pooldavad jõud (poliitikud, spetsialistid, tavakodanikud) esindasid enam progressi diskursust ning e-valimiste vastased riski diskursust. Kindlasti ei saa selgepiirilist joont nende vahele tõmmata, sest esines ka progressi diskursuse kõneisikuid, kelle osad argumendid kuulusid riski diskursuse alla.

Tööst võib järeldada, et antud debati ajal kontekstis toimus diskursuste loomine just Riigikogu saalis. Mitmed kõneisikud, kes arvamused esinesid, olid Riigikogu liikmed ning jätkasid diskursuste edasikandmist ka meedias. Debati analüüsi põhjal võib öelda, et kahe diskursuse eristumine ning ainuüksi oma argumentide esitamine ja kaitsmine oli nii tugev, et, debati ühisosa esines väga vähesel määral. Debatis kattusid küll valdavalt teemad, kuid need esitati eri kontekstides. Manipulatiivse keelekasutuse kaudu toimus osapoolte pörkumine ning lahendusteni viiv diskussioon puudus. Riski diskursuses esile toodud ohtude ennetuseks pakutud lahendused toetusid retoorikala ning sildistamisele (enam pandi rõhku sellele, kuidas e-valimiste rakendamist pidurdada, mitte sellele, kuidas leida konsensust ja mõlemale osapooltele sobivaid lahendusi).

Tekstianalüüsist järeldus, et progressi diskursus oli kindel oma argumentatsioonis, ega lasknud riski diskursuse poolt väljatoodud ohtudel enda arvamust muuta. Kasutati sõnu: *usun, loodan, olen kindel, te ju teate* jne, millest järeldub, et diskursuses valitses konsensus ega püütudki riski diskursuse esitatud riski kaaluda, arutada, vaid tõrjuti need või põhjendati vastuargumentidega. Mõlemad diskursused kasutasid strateegilist võtet, mille korral toodi endal argumentide toetusest positiivseid näiteid olemasolevatest süsteemidest. Esines ka sarnaseid näiteid: *internetipank*, mille häid omadusi tõstis esile progressi diskursus ja *ohtude, riskide ja häkkerlusega* seotut rõhutas riski diskursus. Sama mustri järgi kujutati *teiste riikides* näiteid: progressi diskursus rõhutas Euroopa Nõukogu vastuvõetud dokumendile, milles soovitatasegi liikmesriikidel enam uusi e-demokraatia lahendusi rakendada: riski diskursus tõi aga korduvalt näited sellest, et ükski riik pole enne üleriigilise e-valimisi korraldanud, sisudes seda liialt suure riski kontekstiga.

Riski diskursusele oli omane süüdistav tonaalsus, heideti ette nii põhiseadusvastase lahenduse rakendamist, rituaalide ja traditsiooni purustamist. Mitmed teemad keerlesid potentsiaalsete

valijate ja häälte, omakasu ja pettuste ümber. Vähem diskuteeriti ühiskonna tulevikuvisionide ümber. Progressi diskursuse e-demokraatia aladiskursuses püüti näidata, et oluline on tulevikku vaadata ja mõista, et üha enam muutuvad teenused elektroonseks. Riski diskursus esindas aga enam üksikindiviidi tasandit: privaatsus, õigused, mõjutamine.

Diskussiooni arenedes, hakati enam kritiseerima ka debati konstruktiivsust ning riski diskursus viitas, et pole mõtet jagada e-valimiste vastaseid progressi pidurdajateks. Samas progressi diskursus seda otseselt ei teinudki, pigem tajus riski diskursus ise lõhestumist ja püüdis end kujunenud „vanameelsuse” sildist vabaneda, väites, et ollakse *kahtlemata samuti nagu teised progressi ja arvutiseerimise tuline pooldaja* (J. Reiljan).

Becki teooria kohaselt on riskiühiskonnale iseloomulik aspekt just progressikonsensuse lõpp – ehk riskiühiskonnas ei seostata tehnoloogilist progressi automaatselt sotsiaalse progressiga ja seda ka riski diskursus osalt kandis. Samas võeti üle ikkagi progressi diskursuse mõtteviis, et tehnoloogiline progress on hea ja viib riiki edasi. Antud diskussioonist võib järeldada, et riskide üle arutlemine toimus, kuid konstruktiivsus, järjekindlust ja kaht osapoolt rahuldavate tulemusteni jõudmine oli puudulik. Sotsiaalne praktika näitas, et diskussiooni *võitis, domineeris* siiski progressi diskursus, sest e-valimisi sätestav seadus võeti vastu arvestamata riski diskursuse viidatud ohte ja võimalikke lahendusi (kodus ei tohiks saada valida; mitu korda ei tohiks saada valida). Tonaalsuselt oli progressi diskursus tasakaalustatum; riski diskursus seevastu emotsionaalsem ning kasutas enam manipulatiivset keelt.

Riskidiskursus võttis üle progressi diskursuse definitsioonid, end välja vabandades: *me ei ole progressi vastu, aga...* Sellega on ka tõestatav progressi diskursuse domineerivus.

Teisalt näitas e-valimiste debatt seda, et Eestis hakatakse üha enam riskidest rääkima ja nende üle arutlema. Kuigi internetikommentaaries, kus võinuks toimuda kriitilis-ratsionaalne arutelu Habermasi *ideaalse kõnesituatsioon* näitel, ei leidnud veel nii suurt toetust. Kommentaarid kajastasid pigem süüdistusi ja kriitika väljendus pigem etteheidete tegemises, mitte lahenduste pakkumises. *Tundub, et Riigikogus e-valimise poolt hääletanud tegelased on võhikud, kes ääretult selgetest õiguslastest asjadest aru* (Jandi artikli kommnetaar).

Erandina on kahe arvamusaluse kommentaarid: Elmer Joandi ja Peeter Marveti artiklite puhul võtsid ka arvamusaluse autorid ise sõna, mis tekitas enam diskussiooni osapoolte vahel.

Kolme kommunikatsioonikeskkonna võrdlus

Riigikogu debatid

Habermas peab oluliseks rõhutada, et parlament on arenenud disputeerivast organist demonstreerivaks organiks. E-valimiste debatt näitas, et lisaks seadusloome eemärgile, esines Riigikogus just demonstreerivat iseloomu. Lahenduste leidmise ja dialoogi asemel toimus pigem vastaspoole argumentide ümber pööramine ja enda (argumentide) tõestamine. Debatis esitati korduvalt samu küsimusi ning justkui eteldi ja püüti oma isiklikku arvamust korduvalt võidukalt esitada. Toimus või(s)tlus diskursuste vahel ning oluliseks ei peetud väga ühiskondlikku tasandit ning erimeelsuste konstruktiivse lahenduse leidmist. Debati vorm eeldab küll kõnepuldis olijale küsimuste esitamist, kuid e-valimiste debati tonaalsus kaldus pigem rünnete ja rünnete tõrjumisele. Sellele viitab ka aladiskursuste samalaadne, kuid vastupidine eristumine.

Arvamuslood päevalehtedes

Diskursusanalüüsi proovianalüüsist selgus, et Riigikogu debatid ja päevalehtedes ilmunud arvamuslood on sarnase argumentatsiooniga. Seda tõendab ka osaline arvamuslugude autorite kattumine Riigikogus kõnelejatega (Evelin Sepp, Jaak Allik jt). Mari-Liis Jakobson seminaritöös (2005: 20) selgub samuti, et valdav osa (44%) e-valimiste argumente oli pärit poliitikutelt. Seega võib öelda, et diskursuse loojad olid just poliitikud ning meedia võttis kujunenud diskursused üle. Arvamuslugudes kajastus enam riski diskursus, mis on osalt põhjendatav loomuliku meediahuviga, mille korral riskidega seotud kontekstid on uudisväärtuslikumad.

Arvamuslugude internetikommentaariid

Kui kaks eelnevat keskkonda sarnanesid omavahel diskursuste esituse poolest, siis internetikommentaariid erinesid just selle poolest, et esitasid pigem retseptsiooni/tagasisidet meedias ja Riigikogus toodetud *tekstidele*. Analüüsist võib järeldada, et ka internetikommentaariides ei toimunud ideaalne demokraatlik diskusioon – püüti samuti leida süüdlasi, argumenteeritud debati asemel toimus hinnangute jagamine.

Esimese kahe keskkonna kõneisikud olid osalt kattuvad või valdkonnaga seotud spetsialistid (põhiseaduskomisjoni liige, arvutispetsialist jne). Kommentaariides aga tundmatu taustaga inimesed. Habermasi *ideaalse kõne situatsiooni* oli osalejatel võimalused diskusioonist osa võtta võrdsetel alustel ning nõ võitma pidanuks parim argument. Sellises keskkonnas peaks demokraatlik debatt kõige paremini esile kerkima ning olema konstruktiivne,

eelarvamustevaba ja ratsionaalne. Osalt ka selline diskussioon aset leidis (nt. Peeter Marvet artikli kommentaarides kommenteeris ka autor ise, mis elavdas debatti). Paljuski taandus aga kommentaaride sisu vastastikule (e-valimiste pooldajad/ vastased; tehnika asjatundjad/ võhikud jne) kriitikale ning võimalike konstruktiivsete lahenduste leidmine jäi tahaplaanile. Kommentaarides toodi sisse ka uusi diskursuseid, domineerivam oli *poliitika /poliitikute kriitika*.

Kommentaarides praktiliselt puudus innovaatsilisuse diskursuse Eesti maine kontekst ning tehnoloogilise turvalisuse diskursuses ei esinenud e-valimiste süsteemi kiitmist (nagu Riigikogu debattides toimus).

Diskursuste ajaline dünaamika

Mari-Liis Jakobson seminaritööst (2005:24) järeldeb, et e-valimiste debati jooksul (alates 2001. aastast) mitmekordistus argumentide väljatoomine just 2005.aastal. Seega oli antud periood debati kõige aktiivsem. Kuna käesoleva töö analüüsivad arvamused on kõik ilmunud suhteliselt järjest (enamus mai ja juuni 2005 vältel), võib diskursuste esilekerkimise dünaamika suhtes järeldusi teha enam Riigikogu debattide baasilt. Töö autori hinnangul esines vaadeldava perioodi algul enam innovaatsilisusega seotud tekstid (Riigikogus Kristiina Ojulandi sõnavõtt e-valimiste rakendamise poolt). Tehnoloogilise turvalisuse küsimused olid aktiivsed kogu debati vältel, kuid mida enam seaduse eelnõu arutati, kerkis esile demokraatia ohu diskursus, mis nägi uut lahendust põhiseaduse vastasena jne. Sellega paralleelselt kerkisid esile ka rituaalsus ja traditsioonilisusega seotud teemad. Debati lõpus ilmnis enam kriitikat debati kvaliteedile ning toimus enam vastaspoolte eristumine. Arvamuslugudest ilmus veel oktoobri algul Tanel Tammeti arvamuslugu, mis esitas progressi diskursust ja püüdis avalikus kommunikatsioonis kujutatud riske maandada.

Riigikogu debattide lõpufaasis toimus eelkõige riski diskursuse kriitika toimunud debatile ning e-valimiste pooldajatele: avaldan Rahvaliidu fraktsiooni nimel kahetsust, et põhiseaduskomisjon jättis toetamata meie ettepaneku, mis on tabelis toodud nr 7 all, mis lähtus just nimelt sellest, millele president tähelepanu juhtis, et praegune regulatsioon on muutnud kaheldavaks valimiste ühetaolisuse nõude(J. Allik, Riigikogu 09.06.05).

Analüüsi tulemusel saab tõdeda, et e-valimiste võimalused ja ohud, mis teoreetilises osas välja toodud, leidsid ka Eestis avaliku debatis kajastamist. Seega ei saa väita, et diskusioon oleks olnud teemade/ seost osas puudulik, vaid pigem oli küsimus poliitilise kultuuri üldises madalas tasemes ning argumentatsiooni esitamise viisis. Seega leidis töös esitatud hüpotees, et uuritud e-valimiste debati näol oli avalikus kommunikatsioonis toimunud dialoog vähekonstruktiivne, tõestust.

Töö autor hinnangul hakatakse Eestis üha enam kõnelema uuendustega seotud riskidest ning kaasatakse debatti ka kodanikke. Kodanike algatusi on siiani märgata eelkõige tervishoiu valdkonnas, kui näiteid võib tuua ka loodushoiu – ja kaitse valdkondadest (*naftareostus, joogivee puhtus*). Edasised uurimustööd võiksid analüüsida riski ja progressi diskursusi uute esilekerkivate riskide taustal: kuidas toimub tuumajaama rajamise/ keskkonna reostuste jms debatt Eestis; samuti uurida süvaintervjuude baasil inimeste hoiakuid riskide ja tehnilise progressi suhtes: kuidas ja milliseid riske eestlased 21. sajandil hindavad või kui oluliseks peetakse tehnoloogilise progressi *vilju*.

6. Kokkuvõte

Käesolevas töös uuriti e-valimiste näitel riski ja progressi kujutamist avalikus kommunikatsioon. Töös uuriti diskursusanalüüsi abil, kui kriitilis-ratsionaalne ja konstruktiivne oli arutelu; kuivõrd kattusid diskursused; millised teemad ja kontekstid seoti diskursustega; kas ja kuidas osapooled argumenteerisid oma vaateid ning kas debati tulemusel muutus ka sotsiaalses praktikas midagi.

Tööd raamib Ulrich Becki riskiühiskonna teooria, mille kohaselt on kaasaegsed lääne ühiskonnad üleminekul modernsuse esimesest etapist – industriaalühiskonnast - n.ö modernsuse teise etappi, milleks on riskiühiskond. Erinevalt kõikidest varasematest kultuuridest ja ühiskonna arengufaasidest, mil küll paljudel viisidel ohtudega silmitsi oldi, on tänane ühiskond riskidega ümberkäimisel vastamisi iseendaga (Beck 2005: 236). Üha kasvavate riskide taustal muutub Becki hinnangul ka poliitiline süsteem, kus üha enam hakkavad pädevad riiklikud kontrolliinstantsid ja riskitundlik meediaavalikkus kaasa rääkima ja sekkuma. Kui varasemalt kehtis progressikonsensus, mille järgi tehnoloogiline protsess võrdsustati sotsiaalse progressiga, siis riskiühiskonnas hakkavad mehhanismid muutuma ja Beck peab oluliseks just kodanike kaasamist ja riskide üle diskuteerimist.

Eesti e-valimiste debatt oli hea võimalus riski ja progressi uurimiseks, sest ühiskonnas on seni domineerinud progressikonsensus ning e-valimiste näitel sai uurida, kuidas toimus üks esimesi laiaulatuslikke debatte uute tehnoloogiate rakendamisega seotud riskide, ohtude ja nende tagajärgede üle.

Eestis on taasiseseisvunud ajal valitsenud progressi meelsus, riiki on tutvustatud kui edukat e-riiki, uuenduslikud tehnoloogiad on inimeste poolt hästi vastu võetud ning kasutust leidnud. Üha suureneva e-teenuste tulva taustal, pakuti välja ka valimiste virtualiseerimine – ehk e-valimiste kontseptsioon, kus valimisõiguslik kodanik saab oma valiku teha interneti teel. Säärane uuenduslik samm tõstatas debati nii meedia kui Riigikogus vastavate seaduste väljatöötamisel.

Käesolev töö võttis vaatluse alla 2005. aastal ilmunud päevalehtede arvamused, riigikogu debatil ning internetikommentaariid. Tekstide valikul lähtuti Mari-Liis Jakobsoni seminaritöö kontentanalüüsi tulemustest ning valimisse koondunud tekstides esines kas riski ja/ või

progressi argumente. Valimisse kuulusid päevalehtede arvamugudest 14 teksti ja nende internetikommentaarid, Riigikogu debattidest kuulus analüüsi kõige pikem debatt 03.05 samuti ka debatid 11.05 ja 09.06.

Töö uuris diskursusanalüüsi baasil erinevates keskkondades esinenud riski ja progressi diskursusi. Diskursuste aladiskursused jagunesid sarnaselt kõigis keskkondades. Aladiskursustest eristusid nii riski kui progressi diskursuse puhul kolm suuremat valdkonda: innovatsioon *versus* kontrainnovatsioon; tehnoloogiline areng *versus* tehnoloogiline usaldamatus ning kolmas diskursus kajastas demokraatia arengut. Analüüsist selgus, et diskursused pörkusid üksteisega ning vähe esines ühisosa ja konstruktiivset diskussiooni. Palju kasutati manipuleerimisvõtteid ning argumentide esitamisel lähtuti vastaspoole argumendist: üldjuhul lükati see vastand –argumentiga ümber. Enim pöörati tähelepanu üksikasutaja huvidele (turvalisus, pettuste, privaatsuse teemad) just riski diskursuses ning vähem esines ühiskondliku arengu, perspektiivide analüüsi. Progressi diskursus kujutas e-valimisi pigem ühiskonda edasiviiva jõuna (valimisaktiivsuse kasv, noorte kaasamine); riski diskursus esitas aga enam traditsioonilisuse ja seaduslikkuse konteksti kuuluvaid argumente.

Kokkuvõtteks võib öelda, et riski diskursus oli enam esindatud nii riigikogus kui arvamugudes ja kommentaarides, kuid domineerivam oli progressi diskursus, selle näiteks võib tuua ka aspekti, et e-valimised seadustati ning ka rakendati, ilma suuremate muutusteta, mida riski diskursuse kõneisikud taotlesid.

Becki riskiühiskonna teooria taustal ning uuritud debati baasilt, võib järeldada, et riskide üle diskuteerimisel Eesti avalikus kommunikatsioon esines konstruktiivse dialoogi asemel hinnangute jagamine, manipuleerimine, mille tõttu oli raske leida debati osalistel ühist keelt ja osapooli rahuldavaid lahendusi.

7. Summary

Representation of Risk and Progress in Public Communication by the Example of E-elections

The present thesis examined representation of risk and progress in public communication by the example of e-elections. Discourse analysis was used in the work to find out how critical-rational and constructive a debate was; what subjects and contexts were linked with discourses; if parties argued for their standpoints and how they did that, and whether something changed in social practice as a result of the debate or not.

The framework of the research is the theory of risk society by Ulrich Beck according to which modern Western societies are in the middle of moving from the first stage of modernity or an industrial society towards the so-called second stage of modernity or a risk society. Unlike all former cultures and development stages of society, notwithstanding dangers they faced in many different ways, a modern society is confronted with itself in handling risks (Beck 2005: 236). According to Beck, the political system is also going through changes because of continuously increasing risks, and competent governmental control authorities and risk-sensitive public media begin increasingly take the floor and interfere in the system. Consensus existed previously regarding progress, according to which the technological progress was equalized to the social progress. In a risk society those mechanisms are changing and Beck considers involving citizens and discussing risks important.

Progressive mentality has been prevailed in Estonia after the restoration of independence. The state has been introduced as a successful e-state; innovative technologies have been willingly adopted by people and came into use. Virtualization of elections or the concept of e-elections where people having the right to vote can make their choices via Internet was also proposed in connection with the increasing flow of e-services. Such an innovative step raised discussions both in media and the Parliament of Estonia during development of respective statutes.

The present research examined opinion articles published in dailies, debates in the Parliament of Estonia and commentaries in Internet in 2005. A selection of texts based on the results of content analysis of seminar paper by Mari-Liis Jakobson and texts aggregated in the sample included risk and/or progress arguments. The sample included 14 texts from opinion articles

of dailies and Internet commentaries to those articles. The longest debate on the 3rd of May and also debates on the 11th of May and 9th of June in the Parliament of Estonia were included in analysis.

The work examined, on the basis of discourse analysis, risk and progress discourses that figured in different environments. Discourses divided into subdiscourses similarly in all environments. Three main fields differentiated in subdiscourses in case of both risk discourse and progress discourse: innovation versus counter-innovation, technological progress versus technological untrustworthiness, and progress of democracy as the third discourse. The analysis showed that discourses collided with each other and there were little intersection and constructive discussion. Manipulative tricks were often used and an argument of other party served as a basis in arguing: generally the argument was disproved by an opposite argument. Interests of an individual user (security, subjects of fraud, privacy) were mainly pointed out in the risk discourse. The analysis of social development and opportunities was represented to a lesser extent. Progress discourse depicted e-elections rather as a constructive force for society (increasing electoral activity, involvement of young people). Risk discourse gave more reasons in the context of conventionality and legality.

Briefly we can say that risk discourse was more represented both in the Parliament of Estonia and opinion articles and commentaries but progress discourse prevailed nevertheless. In proof of the latter we can point out the fact that e-elections were enacted and also implemented without major changes that were requested by speakers of risk discourse.

Against Beck's risk society and on the basis of examined debate, we can say that risks are more often a subject in Estonia than before but the quality of the debate and the manner and form of dialogue in order to find results that would satisfy all parties was weak and striving to self-profit.

8. Kasutatud kirjandus

1. Beck, U. (2005). *Riskiühiskond. Teel uue modernsuse poole*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
2. Billig, M. (1996). *Arguing and Thinking: a rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Buschstein, H. (2004). Online Democracy, Is it Viable? Is it Desirable? Internet Voting and Normative Democratic Theory. Kersting, N. & H. Baldersheim (toim.). *Electronic voting and democracy : a comparative analysis*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 39-57.
4. Drechsler, W. & Ü. Madise (2002). E-voting in Estonia. *Trames : journal of the humanities and social sciences*, 6, 3, 234-244.
5. Eesti Vabariigi põhiseadus (1999). Tallinn: Riigi Teataja Kirjastuse trükikoda.
6. Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
7. Gaynor, D. (1996). Democracy in the Age of Information
<http://www.georgetown.edu/faculty/bassr/gaynor/intro.htm> . vaadatud 05.aprill 2006.
8. Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. California: Stanford University Press.
9. Giddens, A. (1999). *Risk and responsibility*. *The Modern Law Review*, 63,1, 1-10.
10. Gurevitch, M. & J.G. Blumler (1990). Political Communication Systems and Democratic Values. J. Lichtenberg (toim.). *Democracy and the Mass Media*. Cambridge: University Press.
11. Habermas, J. (2001). *Avalikkuse struktuurimuutus*. Tallinn: Kunst.
12. Hall, S. (1997). *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
13. Infotehnoloogia arengukava 2006
14. Jakobson, M-L. (2005). E-valimised avaliku arutelu objektina. Käsikirjaline seminaritöö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikool, Tartu.
15. Raudsaar, M. & A. Kasemets (2004). Eesti osalusdemokraatia proovikivi: poliitiline aktiivsus ja usaldus. V. Kalmus & M. Lauristin & P.Pruulmann-Vengerfeldt (toim.). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse "Mina. Maailm. Meedia"*. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus.

16. Kalkun, M. Kalvet, T. (2002). *Digitaalne lõhe Eestis ja selleületamise võimalused*. Tallinn: Emor, PRAXIS.
17. Kask, K. (2005). Meediaõpetus: õpik gümnaasiumile. Tallinn: Avita.
18. Kersting, N. & H. Baldersheim (2004). Electronic Voting and Democratic Issues. Kersting, N. & H. Baldersheim (toim.). *Electronic voting and democracy : a comparative analysis*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 3-18.
19. Madise, Ü. (2004). Milleks on Eestis vaja e-hääletamist. *Riigikogu Toimetised*, 2004, 9, 130-135.
20. Novek, T. (2002). *Elektroonilised valimised*. Bakalaureusetöö. Õigusteaduskond, Tartu Ülikool, Tartu.
21. Oostveen, A. & P. van den Besselaar (2006). The Risks of Electronic Voting: Non-technical reasons why the implementation of remote electronic voting poses a real challenge for e-governments. Käsikirjaline. A-V. Anttiroiko & M. Mälkiä (toim.). *Encyclopedia of Digital Government*. (ilmub 2006. aastal)
22. Titscher, S. & M. Meyer & R. Wwodak & E. Vetter. (2000). *Methods of text and discourse analysis*. London: Sage.
23. Poster, M. (1990). *The mode of information: poststructuralism and social context*. Cambridge: Polity Press in association with Basil Blackwell.
24. Van Loon, J.(2002). *Risk and Technological Culture. Towards a sociology of virulence*. London: Routledge.
25. Van Dijki, T. (2005).*Ideoloogia*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Allikad:

Riigikogu stenogramm 13.05.1998

Riigikogu stenogramm 03.05.2005

Riigikogu stenogramm 11.05.2005

Riigikogu stenogramm 12.05.2005

LISA 1. Valimisse kuuluvad arvamused

Pealkiri (kommentaaride arv)	Autor	Väljaanne	Kuupäev
1. Internetivalimised: ohtlikud ja kasutud (51)	Allan Sikk	Eesti Päevaleht	06.05.05
2. E-valimised kui kahe peaga vasikas (71)	Jaak Allik	Postimees	10.05.05
3. Malakas visionääride tümitamiseks (4)	Ivar Tallo	Postimees	12.05.05
4. E-hääletus – ühiskonna pidur? (0)	Heiki Sibul	Postimees	13.05.05
5. Ka digivalimised nõuavad konsensust (2)	Allan Alaküla	SLÕhtuleht	21.05.05
6. Emotsioonideta e-st (3)	Evelyn Sepp	SLÕhtuleht	02.06.05
7. E-hääletus viib alla valimiste väärkuse (1)	Mart Vabar	Äripäev	02.06.05
8. Sügis tuleb e-hääletusega (47)	Ülle Madise	Postimees	16.06.05
9. E-valimised -diktaatorite soovunelm (119)	Elmer Joandi	Eesti Päevaleht	29.06.05
10. Aiku ja Pets e-hääletusest (12)	Peeter Marvet	SLÕhtuleht	29.06.05
11. Et arvuti alt ei veaks? (5)	Toomas Alatalu	SLÕhtuleht	08.08.05
12. Valikud ja valikuvabadus (26)	Evenlyn Sepp	Postimees	29.08.05
14. Kodanikud, võltsingud ja zombid (31)	Tanel Tammet	Eesti Päevaleht	07.10.05

LISA 2. Lõppmenetluses seaduse eelnõu 607 SE menetlusetapid

21.03.2005	Algatus
22.03.2005	Valitsuse arvamuse küsimine
04.04.2005	Komisjoni istung
12.04.2005	1. lugemine. Saatmine 2. lugemisele
19.04.2005	Komisjoni istung
02.05.2005	Komisjoni istung
03.05.2005	2. lugemine. Lugemise katkestamine
09.05.2005	Komisjoni istung.
11.05.2005	2. lugemise jätkamine Saatmine 3. lugemisele
12.05.2005	3. lugemine. Vastuvõtmine
12.05.2005	Vastu võetud Riigikogus
13.05.2005	Allakirjutatud Riigikogus
13.05.2005	Saadetud Presidendile
25.05.2005	Otsus väljakuulutamata jätmise kohta
01.06.2005	Uuesti arutamine
09.06.2005	2. lugemine Vastuvõtmine
05.09.2005	Otsus väljakuulutamise kohta
06.09.2005	Saadetud Riigikantseleile
08.09.2005	Avaldatud Riigi Teatajas
18.09.2005	Jõustunud
18.09.2005	Arhiveeritud